

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

Szóalkotás és szleng

A szóalkotás egy lehetséges modellje

Témavezető:

Dr. Kis Tamás
adjunktus

Készítette:

Tamás Erika
III. magyar levelező

Debrecen, 2006

Tartalom

Tartalom	1
1. Bevezetés.....	2
2. A szleng fogalmáról	4
3. A szóalkotás kérdése a magyar nyelvtanokban.....	15
4. A szleng szóalkotásának eddigi vizsgálatai	37
5. Szóalkotásmódok a szlengben	57
6. Összegzés	81
Irodalom	83

1. Bevezetés

Szóképzés és szleng: mindkét nyelvészeti fogalom sokak számára ismerős. Témaválasztásomat nagy mértékben meghatározta a szleng iránti személyes érdeklődésem. A szleng mint mindennapi, gyakran használt jelenség kitűnő vizsgálódási terep egy nyelvészet iránt érdeklődő ember számára, mert szinte mindenhol jelen van. A szleng a szemünk előtt születik, él, módosul, alakul, változik, így különösebb nehézségek nélkül vizsgálható.

Minden nyelvészeti területnek megvan a maga szépsége és varázsa, ami miatt egy kutató az adott témával kezd el foglalkozni. Nekem mint a nyelvészetet kedvelő tanár számára ez nem más, mint a szleng élő volta. Azaz ebben nem kell hipotézisekre támaszkodva bonyolult fejtegetésekkel kikövetkeztetni olyan eredményeket, amelyekről később bebizonyosodhat, hogy vakvágányra futottak, hanem esetemben van egy élő nyelvi jelenség, amit bármikor, viszonylag könnyedén tanulmányozhatok.

A szlenggel foglalkozó munkák általában a szleng szókincsére koncentrálnak, alakítanak ki különböző rendszerezéseket, ami nem véletlen, hiszen a szleng legjobban szókincsében ragadható meg. Szókincsét vizsgálták már tematikája szerint, illetve vannak olyan tanulmányok, amelyek egy-egy szlengtípust vizsgálva csoportosították annak szókincsét.

Szakedolgozatomban én most a szleng szóalkotásmódjait tanulmányozom. Föltehető a kérdés, hogy van-e a szlengnek saját szóalkotásmódja, különbözik-e a köznyelv szóalkotásmódjaitól, vagy ugyanazokat a szóalkotásmódokat használja, mint a köznyelv, csak eltérő mértékben. A későbbiekben erre a kérdésre is megpróbálok válaszolni.

A köznyelv szóalkotásmódjait a különféle nyelvtanaink részletesen tárgyalják. Ezekből válogatva a MMNyR., a „Kis magyar nyelvtan”, a MNyT., és a MG. rendszerezéseit tekintettem kiindulási alapnak, és ezekhez viszonyítva tekintetem át néhány szlenggel foglalkozó tanulmány rendszerezését. Dolgozatomban elsősorban ZOLNAY–GEDÉNYI, KIS TAMÁS, HOFFMANN OTTÓ és SZABÓ EDINA írásai alapján mutatom be a szleng szóalkotása terén megfigyelt jelenségeket. Ennek segítségével — felhasználva és továbbvive KIS TAMÁSNAK a hangalaki szóalkotás

kapcsán kifejtett gondolatait — egy új modell felállítását kísérlem meg. Kidolgozott modellkísérletem természetesen nem valami gyökeresen új próbálkozás, ezzel magam is tisztában vagyok, mint ahogy azzal is, hogy ebben a témakörben jelentős újítást manapság már több személyből álló kutatócsoportok munkálkodása szokott hozni, és nem egy egyetemi szakdolgozat. Azonban a hagyományos grammatikák szóalkotási rendszerét felhasználva és az új szemléletet tükröző (főleg szleng témájú) nyelvészeti munkák szemléletét átvéve, valamint ezt a kettőt egy nem irodalmi, hanem élőnyelvi szókinccs anyagán kipróbálva talán sikerül néhány új ötlettel gazdagítanom a szóalkotásmódok vizsgálatát és a szlengkutatást.

Munkám célja egy olyan rendszer létrehozása, amely nem szűkíti le a szóalkotás módjait a morfológiai szóalkotásra, mint ahogy ez a hagyományos grammatikákban szokásos, hanem szem előtt tartva a szó három lényegi tulajdonságát (hogy minden szónak van hangalakja, jelentése és a morfológiai szerkezete) egy tágabb, összetettebb, de remélhetőleg reálisabb csoportosítást eredményez.

2. A szleng fogalmáról

A szleng meghatározása, fogalmi megközelítése súlyos problémákat jelent a kutatóknak. Noha magyarul már egész kötet is készül erről a kérdéstről (FENYVESI-KIS-VÁRNAI 1999), mégis rá megnyugtató válasz. Pedig a szleng – véleményem szerint – igen közismert fogalom.

Ha bárkinek feltesszük azt a kérdést, tudja-e, mi az a szleng, többnyire azt válaszolja, hogy tudja. A legtöbb embernek van valamiféle sejtése arról, mit is jelent ez a szó. De ha meg kell határozni, mi is ez a jelenség, néhány mondatban össze kell foglalni leglényegesebb ismertetőjegyeit, az már nehéz feladatnak bizonyul. A szleng fogalmának meghatározásával nemcsak azoknak van gondja, akik egyáltalán nem, vagy csak keveset tudnak a szlengről mint nyelvészeti jelenségről. Épp ezért tarthatjuk nagyon találónak ROBERTS megállapítását, miszerint: „A szleng azon jelenségek egyike, melyeket mindenki felismer, de senki nem tud meghatározni” (ROBERTS 1963/2002: 131).

A modern magyar szlengkutatás legtekintélyesebb alakja, PÉTER MIHÁLY ezt a mondatot úgy módosította, hogy a szlenget „mindenki ismeri, és mindenki másként határozza meg” (PÉTER 1999: 25). Ez a két „definíció” kiválóan illusztrálja a szleng meghatározása körüli igen távoli véleményeket, és hogy még azok a nyelvészek, akiknek a szleng a kutatási területe, sem tudnak kielégítő, mindenki által elfogadott szlengdefiníciót adni.

A nyelvészek számára nem újdonság ez a helyzet, hiszen léteznek olyan alapfogalmak (stílus, mondat, szó, fonéma), amelyekről tudhatjuk, hogy mit jelentenek, de meghatározásuk, definiálásuk mégis nehezen megy (vö. PÉTER 1999: 25). De miért is olyan nehéz a „mi is a szleng?” kérdésre válaszolni? Leginkább talán azért, mert a szleng rendkívül összetett jelenség.

A szlengnek ennek megfelelően sokféle meghatározása létezik, amelyek közül érdemes néhány régebbit és újabbat áttekintenünk a 20. századi szakirodalom terméséből.

Azt régóta tudjuk, hogy a szleng igen elterjedt jelenség, már évszázadokkal ezelőtt is általános volt a magyar és az idegen nyelvekben egyaránt. A magyar nyelv

kapcsán erről talán RÉTHEI PRIKKEL MARIÁN „A régi magyar tréfaszók” címmel írt tanulmánya tanúskodik a legszebben (RÉTHEI PRIKKEL 1907).

Viszont maga a *szleng* mint műszó igen későn jelent meg a magyar nyelvudományban. Szakszóként való használata elsőként PÉTER MIHÁLYNÁL (PÉTER 1980) és SZILÁGYI N. SÁNDORNÁL (SZILÁGYI 1980) jelentkezik. Nyelvészeti szakkifejezések közé való felvételét PÉTER MIHÁLY javasolta 1980-ban. A szlenget korábban inkább *argó*, *zsargon*, *nagyvárosi nyelv*, *ifjúsági nyelv* stb. elnevezésekkel illették. Ezek jelentése azonban szűkebb körű. Mit jelölnek ezek a szavak pontosan?

Az *argó* a szleng egyik fajtája, eredetileg az alvilág, a tolvajok titkos nyelve, amely a bűncselekmények végrehajtását segítette elő. Szinonimái: *jassz*-, *vagány*-, *csibész*-, *huligán*- vagy *tolvajnyelv*.

A *zsargon* nem szleng, hanem egyféle nyelvhasználati forma, amellyel beszélője a társadalmi hierarchiájában lévő helyét fejezi ki (KIS 1991: 14–5).

A *nagyvárosi nyelv* a divatáramlatok alakította nyelvhasználat megnevezése. „Mint minden nagyvárosnak, úgy Budapestnek is alsóbb társadalmi rétegeiben kifejeződött egy különleges nyelv, melynek grammatikai rendszere csaknem teljesen azonos a köznyelvével, szókincse azonban az átörökölt köznyelvi szókincstől többé kevésbé eltér.” (BÁRCZI 1980: 239).

A fiatalok nyelvét, az *ifjúsági nyelvet* sokáig argónak tartották. Ez a felfogás azonban helytelen. Az *argó* legfőbb jellemzője a titkosság és a csoporthoz tartozás, míg az *ifjúsági nyelv* esetében fontos az összetartozás, de nem titkos. Ezek alapján része a szlengnek, de nem egyenlő vele.

Jól látható, hogy a magyar nyelvészet korai szlengfelfogása nem problémamentes. De mi a helyzet a külföldi szlengmeghatározási próbálkozásokkal?

Az egyik egyszerűbb körülírási kísérlet ROBERTS nevéhez fűződik. Szerinte „Egy adott szlengkifejezés jellemzője, hogy párhuzamosan létezik egy másik, általánosabb kifejezéssel, amely ugyanarra utal. (...) Gyakran mondják, hogy egy szlengkifejezés megszűnik szleng lenni, mihelyt szótári címszóvá válik. Nem ez az igazi próbája. Számos szlengkifejezést találunk annak rendje és módja szerint szótárba felvéve, mégis szlengkifejezések maradnak továbbra is. Egy kifejezés

akkor veszíti el szleng jellegét, amikor kiszorítja elfogadott szinonimáját, vagy amint olyan jelentést vesz fel, melyet másképp nem lehet kifejezni.” (2002: 131).

ROBERTS tehát a szinonimitáshoz kapcsolva véli megtalálni a szleng meghatározásának lehetőségeit. A legismertebb brit szlengkutató, ERIC PARTRIDGE még ROBERTSnél is szélesebb körben keresi a szleng lényegét. Azután, hogy kijelenti, hogy a „szlenget elég könnyű használni, de rendkívül nehéz azzal a meggyőző könnyedséggel írni róla, amit egy ilyen, első látásra egyértelműnek tűnő tárgy megkíván. Gyakran azonban a legegyszerűbb dolgokat a legnehezebb meghatározni, és mindenképpen ezekről a legnehezebb írni, mivel csupán első látásra tűnnek egyszerűnek” (PARTRIDGE 2002: 17), elsősorban különböző kézikönyvek meghatározásait állítja szembe egymással. Mivel ezek általában gyökeresen eltérő vélekedéseket tartalmaznak, igazából nem is törekszik a szleng meghatározására, inkább azt tartja fontosnak, hogy a „Miért használjuk a szlenget egyáltalán?” (uo. 22) kérdésre válaszoljon. Véleménye szerint a szlenget tizenöt ok egyike (vagy közülük több) miatt használjuk:

„1. Pusztán jókedvből, mert a beszélő fiatal a lelkében vagy mert fiatal az évei számát tekintve, csupán a hecc kedvéért, játékoságból vagy tréfálkozásból.

2. Azért, hogy bemutassa szellemességét, eredetiségét, és csillogtassa humorát. (A motiváció e mögött általában a hengegés vagy a sznobság, a versengés vagy az érzékenység és a virtuozitás öröme.)

3. Azért, hogy különbözzék, hogy minél újszerűbb legyen.

4. Hogy minél látványosabb legyen a beszéde (vagy pozitív, illetve az unalom elkerülésének óhaja révén: negatív értelemben).

5. Hogy mindenképp lekösse, esetleg megdöbentse hallgatóit.

6. Azért, hogy kikerülje a közhelyeket, hogy tömör legyen és érthető. (A meglévő kifejezésekkel való elégedetlenség működteti.)

7. Hogy gazdagítsa a nyelvet.

8. Kézzel foghatóbbá tegye azt, ami elvont, földközeliabbá azt, ami idealisztikus, hogy közelebb hozza a távolit. (A művelt emberek körében ez tudatos tevékenység, míg a kevésbé iskolázottak körében majdnem mindig tudattalan, vagy tudat alatti.)

9a. Hogy csökkentse az elutasítás fájdalmát, vagy újabb értelmet adjon neki.

9b. Hogy csökkentse vagy eloszlassa a beszélgetés (vagy az írás) ünnepélyességét, pompázatosságát.

9c. Hogy enyhítsen a tragédián, a halál, az örület elkerülhetetlenségén, hogy elefedje az elvetemült gonoszság ocsmányságát vagy szégyenét (pl. hűtlenség, hátlátlanság); és/vagy ezáltal erőt ad a beszélőnek vagy hallgatójának vagy akár mindkettőnek a folytatáshoz.

10. Hogy a hallgatóság akár alacsonyabb, akár magasabb színvonalának megfeleljen, vagy csupán hogy bizalmas viszonyban legyen a hallgatósággal vagy a témával.

11. Hogy megkönnyítse a társadalmi érintkezést. (Nem összekeverendő vagy összevonandó az előzővel.)

12. Hogy barátságosságot vagy mély, tartós, bizalmas viszonyt váltson ki (ld. az előző megjegyzés).

13. Hogy kifejezze, hogy valaki egy bizonyos iskolához, iparághoz, szakmához, művészeti, intellektuális csoporthoz, társadalmi osztályhoz tartozik; röviden: »benne lenni a sűrűjében«, és hogy kapcsolatokat létesítsen.

14. Hogy kifejezze, hogy mindezek közül valamelyikhez nem tartozik.

15. Hogy titkos legyen, ne értse meg a környezete. (Gyerekek, diákok, szerelmesek, titkos politikai társaságok tagjai, börtönben, vagy börtönön kívül lévő bűnözők, börtönre ítélt ártatlanok a fő képviselők.)” (PARTRIDGE 2002: 22–23).

Mint jól láthatjuk, PARTRIDGE szerint a szleng nagyon összetett jelenség, amelynek magyarázatát nehezen szűkíthejük le egyetlen mondatra, hisz egy ilyen kísérlet jóval túllépi egy definíció mennyiségi keretét. Jó példa erre TENDER szlengmeghatározása: „a szleng bizonyos szociális csoportra, osztályra, egy és ugyanazon szakmai csoportra, baráti körre stb. jellemző sajátos, nem szakmai jellegű, (gyakran humoros) beszélt nyelvi szókincs, amely minden élő nyelvben működő törvényszerű nyelvi folyamatok alapján jön létre. Például a szavak jelentésének analógiás alapú kibővítése útján, szavak összekapcsolásával és rövidítésével, idegen nyelvekből és nyelvjárásokból való kölcsönzéssel, archaizmusok használatával, tulajdonnevek köznevesítésével, új szavak képzésével stb. A szleng a nyelv variációs eleme, amelyet nyomatékkal, intonációval, ritkábban sajátos szintaxissal használhatunk. A szlenget elsősorban a szókincsre jellemző je-

lenségnek tartjuk, és általában elmondhatjuk, hogy a szleng a szavak formájának és/vagy jelentésének sajátos megváltoztatása útján jön létre” (TENDER 1997: 96).

A magyar szakirodalomban elsősorban KÖVECSEK ZOLTÁNra szokás hivatkozni, mint aki elsősorban a szleng sokrétűségére irányítja a figyelmet. KÖVECSEK úgy véli, hogy „Vannak, akik a szlenget olyan nyelvnek tekintik, melyet főleg az alvilág használ (a szleng mint *t o l v a j n y e l v*); vannak, akik szerint a szleng a barátok közti nagyon *f e s z t e l e n*, *b i z a l m a s n y e l v h a s z n á l a t*; vannak, akik a szlenget az *i f j ú s á g i n y e l v v e l* azonosítják; vannak, akik a szlengben a »*n é p k ö l t é s z e t é t*« látják; és vannak, akik számára a szlengszavak *k r e a t í v b e s z é l ő k r ö v i d é l e t ű*, *v á l t o z é k o n y p r o d u k t u m a i*. Továbbá a szlengdefiniciók egy része szociologizál, vagyis bizonyos *t ö b b é - k e v é s b é z á r t c s o p o r t o k n y e l v é v e l* azonosítja a szlenget, más része pedig pszichologizál, vagyis a szlenget olyan nyelvnek tartja, amelyet az *e g y é n a c s o p o r t b a v a l ó t a r t o z á s k i f e j e z é s e* céljából használ.” (KÖVECSEK 1997: 7).

KÖVECSEK összefoglalásában tulajdonképpen az angolszász szlengkutatás különböző szempontú megközelítései összegződnek, amiket aztán tanulmányában részletezően ki is fejt. Hozzá képest koherensebb, ám mégis összetett képet rajzol a szlengről KIS TAMÁS.

KIS TAMÁS a szlenget nyelvi univezálénak tartja. Véleménye szerint a szleng: „Létrejöttének egyik alapvető, talán legfontosabb feltétele egy olyan beszélőközösség, amelyek tagjai napi intenzív beszédkapcsolatban állnak egymással. Ha ez az intenzív beszédkapcsolat megvan, akkor a nyelvben feltűnnek a szlengjelenségek. Minél intenzívebb a beszélőközösség tagjainak (beszéd) kapcsolata, annál gyakoribbak a szlengjelenségek a beszédben. Ennek megfelelően a szleng minden beszélt nyelvnek minden korszakában jelen van” (KIS 1997: 241).

Ezek szerint a szleng egyetemes, általános jelenség – a beszélt nyelv egyik változata, egyfajta önkifejezés. Az *e g y é n ö n k i f e j e z é s e*. De soha nem az elszigetelt egyéné, kizárólag a csoporttagé. Miért? Mert a társadalom soha nem homogén, egységes. Érdekek és egyéb szempontok szerint elkülönülő csoportokra tagozódik. E csoportok – miután elkezdenek érdekérvényesítő közösségként működni – összetartozásuk jeleit is ki kell, hogy fejezzék. Összetartozás és kirekesz-

tés együtt funkcionál: az előbbi a csoporttagokra, az utóbbi a kívülállókra vonatkoztatva.

A csoporttagok tehát a csoportban, a közösségben létrehozzák saját kódjukat, egy összekapcsoló és kirekesztő nyelvváltozatot.

Azonban nem pusztán kommunikációról szó eközben. Hangsúlyos szerepet kap két kommunikációs funkció, a kapcsolatteremtő, kapcsolatra utaló (fatikus) és az érzelmek kifejezésére szolgáló (emotív). Ősi, elemi ösztönök: a megmaradás (a csoportban) és a fennmaradás (a küzdelmekben) pozitív és negatív érzelmekkel szorosán átszőtt hálózatának nyelvi kivetítődései a szleng szókinccs elemei. Ezért van jelen a szleng minden korszakban, s ezért van mindig máshogy jelen egy-egy korszakban.

Általános tapasztalat ugyanis, hogy az új nemzedékek bizonyos vonatkozásában szembefordulnak az előzőkkel. Szinte közhelyként hangzik – bár igaz – az erre magyarázatként fölhozott fejlődésigény, változékényszer, lázadás. De nem pusztán erről van szó, nem öncélú lázadásról. Megélt tapasztalatokról sokkal inkább. Ami jó és rossz együtt. Az is természetes, hogy a rosszat ki akarjuk iktatni, lázadunk, szembefordulunk tehát. S közben megteremtjük e szembefordulás nyelvi kifejezőeszközeit is, a szlenget. E fatikus és emotív funkció hangsúlyos szerepére hívja föl a figyelmet KIS TAMÁS.

„A fatikus vagy a szleng szempontjából rendkívül fontos emotív funkció, valamint a JAKOBSON által az ez utóbbihoz kapcsolt (és a szlengre oly jellemző) expresszivitás jól ismert fogalmak a nyelvészetben, ezek azonban szinte mindig másodlagosan, egyféle kiegészítő, az elsődleges funkciókra ráakódó jegyként szerepelnek a leírásokban, pedig nagyon is valószínű, hogy a nyelv életében (azaz a nyelvet használó egyén és közösség életében) gyakran fontosabbak, mint például az elsődlegesnek tekintett, szűkebb értelemben vett kommunikáció, az információk átadása.” (KIS 1999: 296).

Az efféleképpen felfogott szlengen belül különböző tipológiai csoportokat lehet elkülöníteni. KIS TAMÁS az absztrakció foka szerint megkülönbözteti a kiscsoport- és nagycsoport-szlengeket, valamint a közszenget.

„A kiscsoport-szlengek a beszélőközösségek valóságosan létező szlengjei. Ezek nyelvi anyaga az adott kiscsoport tagjai számára a csoport jellegéből következően fontos reáliák megnevezésére vagy újranevezésére szolgál” (KIS 1997: 248).

„A nagycsoport-szlengek olyan kiscsoportok, beszélőközösségek szlengjéből absztrahálódnak, amelyek valamiben azonosak, és azonosságuk miatt egymással lazább vagy szorosabb kapcsolatba kerülhetnek oly módon, hogy tagjaik között átfedés vagy érintkezés alakul ki. Az egyes beszélők közvetítik a kiscsoportok szlengjét a másik beszélőközösségbe, és ezáltal egyféle kiegyenlítő szerepet játszanak.” (KIS 1997: 250). A nagycsoport-szlengeken belül beszélhetünk helyi szlengekről. „A helyi szlengeken a területileg szerveződő nagycsoport-szlengeket (egy falu, város, városrész, iskola szlengjét) érthetjük. Erre a szlengtípusra jellemző, hogy szókincese szakmától független, a kiscsoport-szlengek általános szókinceséből származik. A szakszlengek érdeklődési, foglalkozási alapon elkülönülő csoportokra (katonai, diák, tolvaj, labdarúgó, narkós stb.) jellemzők. Szókincsük a szakmától függő, az azonos szakmához tartozó kiscsoport szlengjének speciális szókinceséből származik.” (uo.). Ezek a típusok keveredhetnek is. „A helyi és a szakszlengek széles körben elterjedt szavai alkotják a közös szlenget. Ez a nyelvközösség számára közös szlengtípus a helytől és szakmától függetlenül ismert szlengszavak csoportját takarja. Viszonya a helyi és a szakszlengekhez olyan, mint a köznyelv viszonya a nyelvjárásokhoz és a szaknyelvekhez.” (uo. 250–51). Egyetemes, általános jelenség tehát a szleng, a beszélt nyelv nyelvváltozata.

Az eddig idézett szerzőkkel szemben egyesek lekicsinylően, mások még élelőbbben, szélsőségesebben írtak a szlengről. PARTRIDGE afféle véleményeket idéz, miszerint „A szleng a bolondok társalkodása. A megfontolt ember soha nem alacsonyítaná le a nyelvet holmi társalgási képmutatás kedvéért... Az irodalmat kedvelők soha nem használnák, hiszen teljesen ellentmond a hibátlan és tiszta beszéd szabályainak.” (i. m. 23). Ma már azonban egyre kisebb azoknak a száma, akik valami fertőző nyelvi képződménynek tekintik a szlenget. Szerencsére túl vagyunk már azon a magyar nyelvtudományt korábban jellemző állapoton, amelyet

KIS TAMÁS így összegzett: „A szleng: nyelvi deviancia, a szlengkutatás: nyelvészi deviancia” (1977: 237), vagy – JELISZTRATOV szavait felidézve – hogy a szleng valami fakultatív dolog a nyelvben, daganat, amely a nyelvi szervezet egészsége és szépsége érdekében eltávolítandó onnan (1998: 143).

Azonban a szleng meghatározása és megítélése minden korban erősen eltérő volt, és ez így maradt napjainkra is. Ezt az ellentmondásosságot látva akadtak olyan nyelvészek is, akik azt a kérdést is feltették, hogy „Nyelvészeknek való-e a *szleng* szó?” egyáltalán (DUMAS–LIGHTER 2002).

Mivel a szlenget mint nyelvi jelenséget a korábbi években gyakran negatív jelzővel illették, nem meglepő, hogy a szleng használóit is megbélyegezték.

KÖVECSÉS ZOLTÁN véleménye szerint a szlenget a fiatal férfiak használják, inkább a műveletlen, mintsem a művelt társadalmi körökből. Kiemeli még a társadalmilag devian s csoportokba tartozókat mint tipikus szlenghasználókat (KÖVECSÉS 1997: 8–9).

FOWLER véleménye szerintem sokkal közelebb áll a valósághoz: a szleng „olyan beszédmód, amely a fiatalok és életvidám emberek szavakkal való kedvelt játékából születik” (idézi: PARTRIDGE 1993/2002: 18).

Arra a kérdésre, hogy kik használják a szlenget csak úgy tudnánk válaszolni a teljesség igényével, ha a szlenget szociolingvisztikai szemszögből vizsgálnánk a társadalom minden rétegét figyelembe véve, életkorra, nemre, iskolai végzettségre, foglalkozásra, szociális helyzetre való tekintettel.

Az igaz, hogy a fiatalság előszeretettel használja a szlenget, de nem csak ők alkalmazzák. A társadalom minden rétegére jellemző a bizonyos fokú szlenghasználat, hiszen nem kell tipikusan szlengszavakat használni ahhoz, hogy szlengben beszéljünk.

Minden közösség „megszüli a maga nyelvi hasonmását, a szlenget, amely az adott formájában mindaddig él, amíg az adott csoport létezik. Ez a csoport lehet hosszabb vagy rövidebb életű, nyitott vagy zárt. Minél erőteljesebbek a belső hagyományai, s minél jobban elhatárolódik a számára kulcsfontosságú kérdésekben a külső világtól, minél sajátosabbak a feladatai, annál »sűrűbb, ízesebb«, erede-

tibb, önállóbb a szlengje, s annál erősebb benne a titkos, ezoterikus tendencia.” (JELISZTRATOV: 1998: 20)

Mint jól látható a felvillantott véleményekből is, a szlenggel kapcsolatos és a szlenghez kapcsolódó vélekedések igen nagy szélsőségek között mozognak. Abban azonban egyre inkább egyetértés látszik kialakulni az 1990-es évek óta, hogy egyre többen gondolják úgy Magyarországon is, hogy a szleng nyelvi és nyelvészeti szempontból kiváló kutatási terep. Annak megítélésben azonban továbbra is jelentős eltéréseket tapasztalhatunk, hogy minek a kutatására is lehet leginkább felhasználni a szlengben megfigyelhető jelenségeket.

A kutatók többsége egyetérteni látszik abban, hogy — mint KIS TAMÁS fogalmaz — szlengen két egymással szorosan összefüggő, de a leírás szempontjából élesen elkülönítendő, ám sokáig el nem határolt nyelvi jelenséget értenek. „A szleng egyrészt szó- és kifejezéskészlet, másrészt pedig egy sajátos nyelvhasználati-stilisztikai forma” (1997: 244). E két terület közül hagyományosan a lexikológiai oldalt szokták hangsúlyozni (vagy egyáltalán kutatni). Ezért olvashatjuk JELISZTRATOVnál azt, hogy „A szlenget rendszerint szókincként, lexikonként, pontosabban glosszáriumként, panoptikumként, furcsaságok felsorolásaként képzelik el. Gyakorlatilag mindig a szókincs keretében tanulmányozzák. Általánosan elfogadott tétel, hogy nincs külön szlengnyelvtan és szlengfonetika.” (JELISZTRATOV 1998: 16).

Napjainkra ugyan ez az egyoldalú megközelítés talán megszűnőben van, hisz a kutatók közül egyre többen kiemelik, akárcsak PÉTER MIHÁLY, hogy a szlenget egy sajátos beszédmódnak¹ (is) tekintik (PÉTER: 1999: 32).

Vitathatatlan ugyanis, hogy a szleng eredendően egyféle beszédmód, a közösségeken belül kiscsoportok identitáskifejező nyelvhasználata. Azonban nyelvészeti megközelítésében mindmáig dominál a szókincs felől való leírás. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a szleng bemutatása mind a mai napig elsősorban szótárak formá-

¹ „Beszédmódnak eszerint a nyelv használatának olyan változatát nevezhetjük, amelynek sajátosságát nem a közlésnek a közlési helyzethez történő funkcionális megfeleltetése, sem pedig a beszélőnek valamely társadalmi csoporthoz való tartozása, hanem a beszélő meghatározott attitűdje, beállítottsága határozza meg” (PÉTER: 1999: 32)

jában történik (vö. KIS 1995), és az elemző kutatások is elsősorban a szókincsre irányulnak, pl. a szleng szóképeinek elemzésére (PÉTER 2001) vagy szókincsének tematikus csoportosítására (KIS 1991: 34–6, SZABÓ EDINA 2005, HOFFMANN O. 1996, MIZSER 1972 stb.).

Vitathatatlan, hogy a szlenget a szókincs felől lehet legkönnyebben megragadni, hisz a szlengnek — látszólag ebben a kérdésben egyetértenek a kutatók — nincs önálló nyelvtani rendszere, a köznyelvből csak speciális szókészletében tér el. Ennek ellenére viszonylag kevésbé kutatott a szleng szóalkotásának kérdése, legalábbis ha a felszínes érdekességkereső írásoktól eltekintünk.

Pedig érdemes lenne kutatni, mert ez a területe a szlengnek különösen jól használható a szleng viszonylag gyors megújulása miatt a szóalkotás rendszerének vizsgálatára. Itt látszik legjobban, hogy a szleng mint a nyelv kísérleti laboratóriuma működik: „Ezeknek a különös nyelveknek tanulmányozása már csak a szókeletkezés, nyelvbővülés elvi szempontjaiból is igen érdekes, hiszen itt a szemünk előtt végbemenő folyamatról van szó, amelynek így nem egyszer minden fázisát megfigyelhetjük. De fontos e probléma megvizsgálása a köznyelv szempontjából is, hiszen szakadatlanul szívárognak a budapesti κοινή-ba az argot-szavak” (BÁRCZI 1932: 7). Hasonló vélekedést fogalmaz meg KIS TAMÁS is, aki szerint a szleng „olyan nyelvtörténeti, nyelvfejlődési »kísérleti laboratórium«-nak is felfogható, amely a nyelv és a társadalom, a nyelv és az egyén kapcsolatára rendkívül érzékenyen reagál” (1997: 239). JELISZTRATOV kulturológiai megközelítésből egészen odáig megy, hogy megfogalmazása szerint „A szleng nem csupán a megmerevedett, befejezett kultúrát tükrözi (erre a hermetika szakosodik), hanem a dinamikusan fejlődőt is. A szleng a kultúraalkotás folyamatában résztvevő emberek nyelve. Ezek az emberek alkalmazkodnak, próbálkoznak, van, amit »kikitörölnek«. Ezért a szleng — képletesen szólva — úgyis felfogható, mint az eljövendő kultúra pizkozata.” (1998: 143)

A szleng valóban kiváló kutatási terep, hiszen a szlengben valódi élőnyelvi anyagot vizsgálhatunk, a mindennapok beszélt nyelve látszik belőle, és mióta a diskurzuselméletből tudjuk, hogy a beszélt és az írott nyelv szabályai erősen eltérnek, nem hagyható figyelmen kívül egy ilyen kiváló forrás.

Mivel a szleng vitathatalanul megragadható a szókincs szintjén, dolgozatomban arra teszek kísérletet, hogy a szóalkotás vizsgálatában felbukkanó újabb modellek segítségével megvizsgáljam ezt a szlengszókincset. Elsősorban azért, hogy kipróbáljam, hogy a magyar nyelvészetben hagyományozódó szóalkotási modellek mennyiben alkalmazhatók egy beszélt nyelvi anyagon, hiszen várhatóan a vizsgált korpusz miatt több ponton is módosítani kell az eddigi rendszerezést.

A szóalkotás általános kérdésein túl a szlengre vonatkoztatva is várhatók új eredmények, amelyekből talán pontosabb választ remélhetünk azokra a kérdésekre, hogy van-e a szlengnek saját szóalkotása, vagy valóban a nyelv általában meglévő eszközeit használja fel, illetve hogy vannak-e szlengképzők és egyéb, csak a szlengre jellemző szóalkotásmódok.

Ezeket a kérdéseket igyekszem megválaszolni szakdolgozatomban. A kérdéskör nagysága természetesen meghaladja egy szakdolgozat kereteit, de egy ilyen munka mindenképpen alkalmas rá, hogy elinduljunk a válaszok megkeresésére.

3. A szóalkotás kérdése a magyar nyelvtanokban

Bár nem tekintem feladatommak a szóalkotás kutatásának teljes áttekintését, természetesen mindenképpen szükséges egy rövid pillantást vetni arra, hogy a magyar nyelvészeti-nyelvtani szakirodalomban mit tekintettek szóalkotásnak, milyen típusait különböztették meg. A szóalkotás témaköre nagyon nagy anyag, már a legkorábbi nyelvtanaink is bőven foglalkoznak vele. Én „A mai magyar nyelv rendszeré”-től (MMNyR.) kezdve néztem át a fontosabb áttekintő, összefoglaló-rendszerező munkákat, hiszen napjaink nyelvészeti gondolkodást is ezek határozzák meg.

Ezek a nyelvtanok alapvetően egyetlenféle nyelvészeti gondolkodás termékei, mindegyik az újgrammatikus hagyományú, nem-privát szemléletű rendszer-nyelvészeti paradigma jegyében íródott, és számtalan szálon kapcsolódik SIMONYI Tüzetes magyar nyelvtanához. Mivel szociolingvisztikai szemléletű grammatikánk nincs is, az általam felvázolt, újragondolt rendszerezés is ehhez a kerethez fog illeszkedni.

Az egységes paradigmikus háttér ellenére három különböző nyelvtanírási gyakorlat rajzolódik ki az áttekintett grammatikákból. (a) Hagyományos nyelvtanaink („A mai magyar nyelv rendszere” mint a „Tüzetes magyar nyelvtan”-t követő akadémiai nyelvtan, illetve az ebből készült „Mai magyar nyelv” vagy „Kis magyar nyelvtan”) erős újgrammatikus hagyományokat mutatnak; (b) az — ahogyan KIS TAMÁS minősíti — „erősen keverék szemléletű” (KIS 2002: 104; részletes bírálatát ld. MOLNÁR 2004) „Magyar grammatiká”-ban emellett a funkcionális háttérű nyugat-európai (elsősorban német) nyelvtanok hatása is tükröződik, (c) míg a „Strukturális magyar nyelvtan” a címében is jelzett strukturális-generatív irányzatot követi.

1. „A mai magyar nyelv rendszere” című leíró nyelvtan a szóalkotás kérdéseit a szótan témaköre alá sorolva tárgyalja, és áttekintésére a szó és a szókészlet általános kérdéseinek, a szójelentés, a szófajok, a szóelemek általános kérdéseinek és szótövek problematikájának taglalása után kerül sorra. E mindmáig meghatározó jelentőségű kézikönyvben — kibővítve a Tüzetes magyar nyelvtan óta élő ha-

gyománnyokat — a szóképzés és a szóösszetétel mellett a szóalkotás ritkább módjainak nevezve tovább szóalkotási típusok is felbukkannak. A MMNyR. szóalkotási rendszere a következő:

A SZÓKÉPZÉS

1. Az igeképzők

1.1. Igékhez járuló igeképzők

1.1.1. A cselekvő igék képzői (*eszeget; pukkan*)

1.1.2. A műveltető igék képzői (*lövet, vitet*)

1.1.3. A szenvedő igék képzői (*adatik*)

1.1.4. A visszaható igék képzői (*felfúvódik*)

1.1.5. A ható ige képzője (*járhat*)

1.2. Névszókhöz járuló igeképzők

1.2.1. A cselekvő igék képzői (*ruház, vasal, halászik*)

1.2.2. A tökéletlen műveltető igékhez hasonló igék képzői (*bátorít, újít*)

1.2.3. Az álvisszaható igékhez hasonló igék képzői (*búvárkodik, tanúskodik, szépül*)

2. A névszóképzők

2.1. Igékhez járuló névszóképzők

2.1.1. Főnevek képzői és a főnévi igenév képzője (*aratás, kacaj, áldozat; fordítani*)

2.1.2. Melléknevek és a melléknévi igenevek képzői (*független, mosható, nyúlós; daloló, kisémmizett, megoldandó*)

2.1.3. A határozói igenév képzői (*zengve, kérvén*)

2.2. Névszókhöz járuló névszóképzők

2.2.1. Főnevek képzői (*órás, gyorsaság, Kovácsné; falucska, bogárka, Ági*)

2.2.2. Melléknevek képzői (*sós, falusi, nyelvbeli, névtelen, miféle, tízszeri*)

2.2.3. Számnevek képzői (*tized, ötödik*)

A SZÓÖSSZETÉTEL

1. A szerves szóösszetétel

1.1. A mellérendelő összetétel

1.1.1. Kettőzés (Szóismétlések) (*ejnye, ejnye [!]; sok-sok; ki-ki*; módosított alakban: *fogyton-fogy; örökkön-örökké, körös-körül*)

1.1.2. Ikerítés

1.1.2.1. Az újonnan keletkező tag magánhangzóiban különbözik az alaptagtól (*gizgaz, izeg-mozog; girbegörbe*)

1.1.2.2. Az újonnan keletkező tag mássalhangzóiban különbözik az alaptagtól (*irul-pirul, csonkabonka, tarkabarka*)

1.1.2.3. Az újonnan keletkező tag magán- és mássalhangzóiban is különbözik az alaptagtól (*idres-fodros, ireg-forog, izeg-mozog*)

1.1.3. Mellérendelő összetett szók alakulása önálló szavakból

1.1.3.1. Ál- vagy forradásos ikerszók (*dül-fül, csurran-csöppen, ázik, fázik*)

1.1.3.2. Laza szerkesztésű mellérendelő összetett szavak (*jön-megy, jár-
kel, eszik-iszik, tűrés-tagadás, tűzön-vízen, piros-fehér, tíz-tizenöt*)

1.1.3.3. Valódi mellérendelő összetett szavak (*szántóvető, járókelő,
hírnév, búbanat, maholnap, körülbelül*)

1.2. Az alárendelő összetétel

1.2.1. Mondaton kívül, egyszerre végbemenő összetétel

1.2.1.1. Jelöletlen tárgyas összetett szavak (*adatszolgáltató, terepjáró,
szemlesütve*)

1.2.1.2. Jelöletlen birtokos jelzős összetett szavak (*ablaküveg,
narancshéj, acélöntés*)

1.2.1.3. Jelöletlen határozós összetett szavak (*életerős, rövidlátó,
mélyhűtött, gondterhes*)

1.2.1.4. Szintaktikailag pontosan nem elemezhető összetett szavak (*atom-
fegyver, vámvizsgálat, gyalogösvény, társadalomtudomány, nyelv-
tanár*)

1.2.2. Mondatban, lassan végbemenő összetétel

- 1.2.2.1. Alanyos összetett szavak (*agyalágyult, hasznavehető, felemás, szemfájós, napsütötte, ebadta*)
- 1.2.2.2. Jelölt tárgyas összetett szavak (*jótáll, egyetért, helytáll, idejét-múlt*)
- 1.2.2.3. Jelölt határozós összetett szavak (*arculcsapás, figyelembevétel, cserbenhagy, körmönfont*)
- 1.2.2.4. Jelzős összetett szavak
 - 1.2.2.4.1. Minőség- és mennyiségjelzős összetett szavak (*csikósbojtár, diáklány, rabszolga, álarc, bőkezű, búvóhely, egyidős; háromszög, kétszáz*)
 - 1.2.2.4.2. Szintagmából kivált birtokos jelző összetett szavak (*barátfüle, istennyila, bolondokháza*)
 - 1.2.2.4.3. Értelezői viszonyú összetett szavak (*önmaga, asszonyéném, urambátyám*)
- 1.2.2.5. Egyéb típusok (névutós szerkezetek megmerevedése: *délelőtt, Dunántúl, evégett, kétségkívül*)

2. A szervetlen szóösszetétel

- 2.1. Semmiféle értelmi-logikai, illetőleg grammatikai összefüggés nincs a tagjai között (*hiszekegy, egyszeregy, miatyánk*)
- 2.2. Mondattani funkció velejárájaként létrejöttek (*habár, hacsak, hogyha, mégis, nemcsak; aligha, hogyne; bárki, egymás, ugyanaz*)
- 2.3. Részint szervetlen, részint szerves (laza szerkesztésű mellérendelő) összetett szavak (*annyira-amennyire, úgyahogy, úgymint, úgyhogy*)
- 2.4. Egész mondatból vagy mondat egy részéből alakult összetett szavak (*bornemissza, nefelejcs, bukjel szoknya, adjonisten, tedd ide-tedd oda ember*)

A SZÓ ALKOTÁS RITKÁBB MÓDJAI

1. Elvonás

- 1.1. Reciprok szóképzés (*kadarka → kadar, Veronika → Veron, kószál → kó-sza, sóhaj → sóhaj, körül, köré → kör*)

- 1.2. Összetétel ellentétes művelete (*izmus(ok)*, zűrzavar → *zűr*); valóságos összetételből (tapadás) (málnaszörp → *málna, szörp*, takarékpénztár → *takarék*); az utótag tövének megelevenedése (gyorsírás → *gyorsír*, képviselő → *képvisel*)
- 1.3. Pusztán szóalak-változtatásban megnyilvánuló elvonás (nő/ne- → *neje, veje*)
2. **Hangrendi párhuzamok keletkezése** (*csehel : csahol, gömböc : gombóc, tömpe : tompa*; magyar → *magyar : megyer*, cselád → *család, cseléd*; forog → *forgatag* → *fergeteg, förgeteg*)
3. **Népetimológia** (*tuberosa* → *tubarózsa*, karakatna → *kárókatona*, Kostel → *Keszthely*)
4. **Szóvegyülés (kontamináció)** (*csupa × kopasz* → *csupasz*, *csokor × bokréta* → *csokréta*)
5. **Egyéb szóalak-változtatások**
- 5.1. Szóalakutánzás (örökön örökké → *örökkön-örökké*, világos kivirradtig → *kivilágos kivirradtig*, Tolnát, Baranyát → *Toronyát-Boronyát*)
- 5.2. Szóhatár-eltolódás (a zacskó → az *acskó*, zászló → *ászló*)
- 5.3. Szórövidítés (kellene → *kéne*, hiszen → *hisz*, alázatosan → *alássan*)
- 5.4. Egyszerejtés (haplológia) (számkívé vet → *számkivet*, elégedendő → *elégendő, győzedelem* → *győzelem*)
- 5.5. Szócsonkítás (tulajdonos → *tulaj*, villamos → *lanyi*, utolsó → *uccsó; ovi, suli; távközlés*)
- 5.6. Szándékos szóferdítés (marha → *margin*, istenit! → *iskoláját*, liget → *lizzé*, Karcsi → *Csikar*)
6. **Szóösszevonás és betűszóalkotás**
- 6.1. Szóösszevonás (*Gyümölcsértékesítő Vállalat* → *GYÜMÉRT, OFOTÉRT*); írásbeli rövidítések megelevenedése (*levlap, vizlát, sebváltó*)
- 6.2. Betűszók (*MSZMP* ejtsd: emeszempé, *tsz* ejtsd: téesz; *MÁV*), írásbeli rövidítések megelevenedése (*kábé, kápé*)

Áttekintve „A mai magyar nyelv rendszeré”-nek szóalkotásmódjait azt tapasztaljuk, hogy a szóalkotási módokat három nagy csoportra osztja: a szóképzésre, a

szóösszetételre és a szóalkotás ritkább módjaira. A szóképzés és a szóösszetétel már a legkorábbi nyelvtanainkban is szerepel, viszont újdonság az eddig nem létező „A szóalkotás ritkább módjai” kategória bevezetése.

Ha megfigyeljük, hogy arányaiban melyik típust hogyan tárgyalja az akadémiai nyelvtan, azonnal szembetűnik, hogy a legnagyobb hangsúlyt a szóképzés, majd a szóösszetétel kapja, míg az újonnan bevezetett csoporttal jóval kevesebbet foglalkozik. Ha nemcsak az egyes szóalkotási típusok nyelvtani meghatározását tanulmányozzuk, hanem megfigyeljük a felhozott példákat is, akkor azt látjuk, hogy a szóalkotás ritkább módjainak altípusai esetében számtalan beszélt nyelvi adatot találunk (pl. *GYÜMÉRT*, *OFOTÉRT*, *tsz*, *kábé*, *kápé* stb.), ellenben ez a fejezet csak elvétve támaszkodik irodalmi szövegek szavaira, míg a szóképzés és a szóösszetétel tárgyalása során jóval több irodalmi példával találkozunk.

Ez a tény elég jól mutatja, hogy az élőnyelvi anyag feldolgozása számos olyan szóalkotási módra felhívja a figyelmet, amelyek nem bukkannak fel a szépirodalmi szövegekben (legalábbis egyelőre nem). Ez nyilvánvalóan megerősíti azt a döntésemet, hogy érdemes egyéb beszélt nyelvváltozatok szókincsanyagát is bevonni vizsgálatokba, hiszen ezek révén könnyebben megtalálhatjuk a nyelvi mozgások által kirajzolódó változásokat is, túl azon, hogy egy ilyen anyag a hagyományos szóalkotási modellek kereteit is feszegeti. Jóllehet ezek — az eleinte esetleg szórványosnak, szabálytalannak tűnő — esetek az anomália látszatát keltik, azonban, mint JELISZTRATOV, akit talán érdemes itt hosszabban is idézni, a szleng kapcsát hangsúlyozza, hogy „A szlenganyag mindig olyan részletek tömegének gyűjteménye, amelyek első pillantásra lényegteleneknek tűnnek. A szlengkifejezés mindig a »normatív« nyelv megfelelőivel szembenálló, véletlen anomália látszatát kelti.

Minden nyelvész ismeri az egyiptomi Alexandriában élt analogisták és a pergamoni anomalisták nevezetes nyelvfilozófiai vitáját. Ez a vita sokban meghatározta a filológia egész további fejlődését. Elmondható: az alexandriai analogisták legyőzték ellenfeleiket, s attól kezdve a filológia (benne a nyelvészet is) az analógia lobogója alatt kezdett haladni. Az analógia nemcsak gyakorlati eszköze lett a kutatásnak, hanem a fő filozófiai, világnézeti beállítódás is. S ez teljesen indokolt, hiszen nélküle összeomlott volna a szóbeli kultúra fundamentuma, az emberek

megszűntek volna egymást érteni. Ám az anomalistáknak a nyelvészeti eszmék fejlődésébe hordott építőköveit nem értékelték eléggé. Pedig az anomália szerepe felbecsülhetetlen a nyelv fejlődésében.

A kizárólag az analógia hagyományát követő nyelvészek sajnos mereven szétválasztják a nyelvben fellelhető »fontos« (örök, megingathatatlan) és »másodrendű« (múlékony, átmeneti) jelenségeket.

Ennek az lett a negatív következménye, hogy aránytalanság keletkezett egy-egy kor analógiás, illetve anomáliás jelenségeinek vizsgálata között, s a kutatók figyelmét elkerüli e két jelenségsor dialektikus kölcsönviszonya, nevezetesen az, hogy ami tegnap még anomáliának tűnt, az holnap analógia lehet és fordítva.

A nyelvi anomália szférája azoknak a változásoknak a laboratóriuma, piszkozata, impúruma, amelyeken a mai analógia, a norma megy keresztül. Ebben az értelemben a nyelvnek a fentebb tárgyalt barbarizálódása jórészt éppen annak az anomalizálódását jelenti. Az anomáliák — és elsősorban a szleng — vizsgálata sok mindenre választ adhat a nyelvfejlődés mechanizmusát illetően.” (1998: 144).

Jelen dolgozatommal nekem épp az a fő célom, hogy az élőnyelvi szlenganyag rendszerbe való beilleszthetőségével, a ténylegesen működő szóalkotási módok leírásával frissítsem fel az írásbeli nyelv alaján íródott nyelvtanokat.

„A mai magyar nyelv rendszeré”-nek szóalkotástípusai mintaként szolgáltak a további grammatikák számára is. A közoktatásnak és ismeretterjesztőnek szánt „Kis magyar nyelvtan” is erre támaszkodik:

1. Szóösszetételek

1.1. Mellérendelő szóösszetételek

1.1.1. Ellentétes értelmű tagokból (*tűzön-vízen, kívül-belül*)

1.1.2. Hasonló jelentésű tagokból (*toldva-foldva*)

1.1.3. Azonos tagokból (szókettőzés: *néha-néha*)

1.1.4. Ikerszók (hasonló hangzású tagokból: *rontom-bontom, gyimgyom*)

1.1.4.1. Mind a két tag önmagában is használatos (*ken-fen, tesz-vesz*)

1.1.4.2. Csak az egyik tag önálló szó (*izeg-mozog, limlom*)

1.1.4.3. Egyik tag sem önálló szó (*terefere, hercehurca*)

1.2. Alárendelő szóösszetételek

a) 1.2.1.1. Alanyos (*magvaváló, madárlátta*)

1.2.1.2. Tárgyas (*egyetért, szófogadó*)

1.2.1.3. Határozós (*hazamegy, vérszegény, százszorszép, selejtmentes*)

1.2.1.4. Jelzős (*kislány, háromszög, fecskefészek*)

b) 1.2.2.1. Jelölt (*egyetért, százszorszép*)

1.2.2.2. Jelöletlen (*szófogadó, vérszegény*)

2. Szóképzés

2.1. Igéből képzett igék (*mosat, moshat, mosogat*)

2.2. Névszóból képzett igék (*gyalul, rosszall, öregedik*)

2.3. Igéből képzett névszók (*mosás, mosó, mosva [!], mosoda*)

2.4. Névszóból képzett névszók (*kocsis, barátság, sótlan, ötöd*)

3. A szóalkotás ritkább módjai

3.1. Elvonás és szórövidítés

3.1.1. Szóelvonás (*kadarka* → *kadar*, *zürzavar* → *zűr*)

3.1.2. Szórövidítés (*tulajdonos* → *tulaj*, *professzor* → *prof*)

3.1.3. A megrövidített szóalak továbbképzése (*Ági*, *csoki*, *pulcsi*)

3.2. Mozaikszók (Közszégi Élelmiszerkereskedelmi Részvénytársaság → *KÖ-ZÉRT*, Magyar Testgyakorlók Köre → *MTK*, magánszektor → *maszek*, televízió → *tv*)

A „Kis magyar nyelvtan” rendszerét áttekintve láthatjuk, hogy a szóalkotási módok részletezése tekintetében egyszerűsít az akadémiai nyelvtanhoz viszonyítva. Megtartja a három nagyobb főtípust (szóösszetétel, szóképzés, a szóalkotás ritkább módjai), de mindegyiken belül szűkíti az altípusokat, ezáltal egyszerűsítve rendszerét. Ennek nyilvánvalóan az volt az oka, hogy ez a könyv a közoktatás és ismeretterjesztés céljait kívánta szolgálni — és szolgált is: igen hasznosan, és igen hosszú ideig. Változtatási mind ebből következhetnek, bár a tényleges okok kiderítése nemigen lehetséges, hiszen ez a kis könyv szerzői természetesen nem akarták megindokolni döntéseiket ebben a műben.

Változásai közé tartozik, hogy a szóösszetétel esetében nem veszi át a szerves és szervetlen összetétel fogalmát, csupán mellérendelő és alárendelő összetétel típusait tárgyalja.

A szóképzést egyszerűsíti véleményem szerint a legjobban, ahol csak négy al-típust különböztet meg aszerint, hogy milyen szófajú szóból milyen szófajú szó keletkezik a szóképzéssel. A szóalkotás ritkább módjainál pedig csak az elvonás és szórövidítés, illetve a mozaikszók kategóriáival számol.

Meg kell említenünk a grammatikák sorában még a több évtizedig használt egyetemi leíró nyelvtankönyvet, a „Mai magyar nyelv”-et is, amely szintén erősen támaszkodik „A mai magyar nyelv rendszere” szóalkotásmódjainak csoportosítására. Mivel lényegi eltérés nem mutatkozik a két nyelvtan között, nem tartom fontosnak, hogy a MMNy.-ben található rendszer vázlatát fölvegyem a szakdolgozatomba.

Hagyományos nyelvtanaink rendszerezései e fent vázolt képet mutatják. Összegezve megállapítható róluk, hogy legfőbb szóalkotási eszköznek a képzést és az összetételt tekintik. Ennek oka bizonytalán a nyelvtanírói hagyományokban és a magyar nyelv rendszerében, történetében kereshető, hisz mint agglutináló nyelv, a képzés a tipikus szóalkotási módnak tekinthető a magyar nyelvre nézve, az összetétel pedig a nyelvújítás kapcsán és a nyelvújítás óta gyakran emlegetett szókinccsgazdagítási mód, hisz nyelvújítás során a korábbiakhoz képest nagy mennyiségben állítottak elő összetett szavakat. A nyelvújítás pedig a rendszer-nyelvészet számára fontos hivatkozási pont.

Rendkívül érdekes, hogy a leíró nyelvtanokban megfigyelhető rendszerezésnél gazdagabb tipológiára találunk a magyar nyelvtörténet egyetemi tankönyvében (BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN, A magyar nyelv története). Ez mindenbizonnyal azzal magyarázható, hogy a nyelvtörténet kapcsán a szókinccs bármiféle gazdagodásán van a hangsúly, nem pedig a szóalkotási módokon. Érdemes ezt a rendszert is összefoglalni vázlatosan:

A MAGYAR SZÓKÉSZLET EREDETE

1. Ősi szókészlet

2. Idegen eredetű szókészlet

- 2.1. Az iráni jövevényszavak
- 2.2. A török jövevényszavak
- 2.3. A szláv jövevényszavak
- 2.4. A német jövevényszavak
- 2.5. A latin jövevényszavak
- 2.6. Az újlatin jövevényszavak
- 2.7. A nemzetközi műveltségyszavak
 - 2.7.1. A vándorszavak
 - 2.7.2. A modern nemzetközi szavak
- 2.8. Tükörszavak (*húsvét, nagyhét, állatkert*)

3. A belső keletkezésű szókészlet

- 2.1. A szóteremtéssel keletkezett szavak
 - 2.1.1. Az indulatszók
 - 2.1.2. A hangutánzó szavak
 - 2.1.3. A hangfestő szavak
- 2.2. A szóalkotással keletkezett szavak
 - 2.2.1. A képzett szavak
 - 2.2.2. Az összetett szavak
 - 2.2.3. A ritkább szóalkotásmódokkal keletkezett szavak
 - 2.2.3.1. A szórövidülés és a rövidítéses továbbképzés
 - 2.2.3.1.1. Szórövidítés (*hiszen → hisz, köszönöm → kösz, bátyám → bá*)
 - 2.2.3.1.2. Rövidítéses továbbképzés (*János → Jan-csi, borjú → boci, nyúl → nyu-szi*)
 - 2.2.3.2. A ragszilárdulás (a határozószók tipikus keletkezési módja)
(*ház+á → haza, öröm-est, alkalmas-int, sok-á; inká-bb, elő-bb; enge-m, tége-d*)
 - 2.2.3.3. Az elvonás

2.2.3.3.1.1. Igéből névszó (ábráz → *ábra*, füttyül, füttyent → *fütty*, kolompol → *kolomp*)

2.2.3.3.1.2. Melléknévből főnév (csendes-zség > csendes-ség → *csendes* → *csend*)

2.2.3.3.1.3. Határozószóból, névutóból főnév (távol → *táv*, körül, köré → *kör*)

2.2.3.3.2. Összetett szó (vagy állandósult szószerkezet) egyik tagjának önállósítása

2.2.3.3.2.1. Tapadás (a keletkező szó megőrzi az eredeti összetett szó vagy szószerkezet jelentését) (napnyugat → *nyugat*, tokaji bor → *tokaji*)

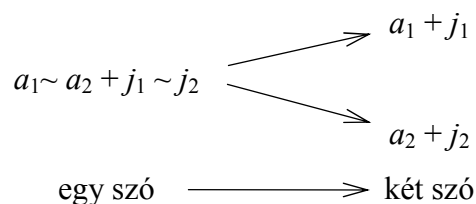
2.2.3.3.2.2. Alakilag is új szó keletkezése.

2.2.3.3.2.2.1. Ikerítésből való elvonás (R. zanabona, zenebona → *zene*, R. zürzavar, zürzavar → *zúr*, Ista-Pista → *Pista*, Andi-Bandi → *Bandi*)

2.2.3.3.2.2.2. Összetételből szóhatáreltolással való elvonás (R. jób [= jobb]-anya) → jó-banya → *banya*

2.2.3.3.2.2.2. Az összetétel képzett utótagja képzőelemének leválasztása (kép-viselő → képvisel-ő → *képvisel*, gyorsírás → gyorsír-ás → *gyorsír*)

2.2.3.4. A szóhasadás

2.2.3.4.1. Nyíltabbá válással (*vacok* ~ *vacak*), hangzókieséssel (*kamara* ~ *kamra*), zöngésüléssel (*toboz* ~ *doboz*), dezzaffrikációval (*csekély* ~ *sekély*), járulékhang beiktatódásával (*bozótos* ~ *bozontos*); analógiás eredetű (*nevel* ~ *növel*; *fő* ~ *fej*, *szaru* ~ *szarv*)

2.2.3.4.2. Hangrendi átcsapás (*gomb* :> *gömb*, *gyúr* :> *gyűr*, *tompa* :> *tömpe*; *kever* :> *kavar*)

- 2.2.3.4.2.1. Hangendi párhuzam (*mell — mál, mer-ít — már-t, héj — haj*)
- 2.2.3.4.2.2. Párhuzamos keletkezés (*dobban — döbben, makog — mekeg*)
- 2.2.3.4.2.3. Kétirányú hangrendi illeszkedés (*cselád → család — cseléd, magyar — megyer, rakottya — rekettye*)
- 2.2.3.4.2.4. Paronimák hangalaki módosulása (*om-lik : on-t / öm-lik : ön-t ← ött [öt-vös, ött-evény, öt-lik]*)
- 2.2.3.4.2.5. Ikerítéssel majd elvonással (*topog > tipeg-topog → ti-peg*)
- 2.2.3.4.3. Ugyanazon töből származó, összefüggésükben elhomályosult szavak
- 2.2.3.4.3.1. Tőszó — képzett szó pár (*szem — söm-ör, fül — figyel-el, háj — hí-zik, töm — tem-et, lágy — langy-os*)
- 2.2.3.4.3.2. (Passzívvá vált) közös alapszóból létrejött származékok (*fejt — feslik — fésű — fejsze, ferde — fürge — forgat — fertő — fergeteg — fetreng — fürdik*)
- 2.2.3.5. A szóvegyülés (*csupa × kopasz → kopasz, zavar × kerget → zargat*)
- 2.2.4. A mesterséges szóalkotás
- 2.2.4.1. A nyelvújítás
- 2.2.4.1.1. Szabályos szóalkotási módok
- 2.2.4.1.2. Szabálytalan szóalkotási módok
- 2.2.4.1.2.1. Nem létező képzők elvonása (*csárda, kaloda → cukrászda, járda, uszoda*)
- 2.2.4.1.2.2. Ragos főnevekből képzés (*kézbe-sít, szembe-sít*)
- 2.2.4.1.2.3. Ragtalan határozós összetételek (német tükörszók) alkotása (*vérszegény, vízbő, szolgálatkész*)
- 2.2.4.1.2.4. (Gyakran csonkított) ige-tövek jelzői használata összetételek előtagjaként (*fek-hely, jár-mű, nyug-díj, röp-irat*)

2.2.4.1.2.5. Csonkított tőszavak (mozaikszókra emlékeztető összetétele (cső + orr > *csőr*, könnyű + elméjű > *könnyelmű*, levegő + ég > *lég*)

2.2.4.2. Mai nyelvünk mesterséges szóalkotása: a mozaikszók

2.2.4.2.1. Betűszó-alkotás (*MÁV, ENSZ, ELTE*)

2.2.4.2.2. Szóösszevonás (*Mélyépítési Tervező Vállalat* → *Mélyépterv, Ofotért*)

Ez a nyelvtörténeti szempontú rendszerezés rendre elkerülte nyelvtaníróink figyelmét, pedig több pontja újdonság a leíró nyelvtanokhoz képest. Mindenképpen említésre méltó, hogy belső keletkezésű szókészlet névvel egy újabb csoport különít el, amelyen belül tárgyalja a szóteremtéssel és a szóalkotással keletkezett szavakat.

Annak az oka, hogy egy történeti nyelvtanban több szempontú a rendszer, mint egy mai magyar nyelvvel foglalkozó munkában, az lehet, hogy szélesebb nyelvi bázist vizsgálnak, a magyar nyelv valamiképpen adathozható több ezer évét.

Különösen a történeti nyelvannal összevetve látható jól, hogy a leíró hagyományos nyelvtanaink meglehetősen szűken értelmezik a szóalkotást. Ha csak a ezeket vizsgáljuk, akkor a szóalkotás egy szűkebben értelmezett alaktani jelenség, amelynek tárgyalása a morfológián belül képzelhető el, ezért nyelvtaníróink alapvetően a morfémaátalakítások alapján osztályoznak.

Pedig a szóalkotás esetében nem csak morfémaátalakítással van dolgunk, hanem a szóval mint egészszel. A szavaknak pedig három fontos sajátosságuk van: van a hangalakjuk, jelentésük és morfológiai szerkezetük (vö. Kis 2002). Ebből viszont az következik, hogy ezek megváltozása egyúttal a hangalaki, a jelentésbeli és a morfológiai szóalkotás meglétét is feltételezi. A jelentésbeli szóalkotás eseteit (szinkron grammatikákkal ellentétben) a történeti nyelvészet mint jelentésváltozások számontartja, ám a hangalaki szóalkotásról egyáltalán nem esik szó ezekben a nyelvtanokban. Elégé valószínű, hogy az új szavak létrehozásában a három szóalkotási főtípus együtt vesz részt, vagyis a morfológiai és a hangalaki szóalkotás együtt jár a jelentésbeli szóalkotással.

Ezek a gondolatok természetesen korábbi nyelvtanainkon nem kérhetők számon, azonban az már elvárható lenne, hogy az 1960-as évek, különösen „A magyar nyelv története” után készült nyelvtanok érzékenyek legyenek erre a problémakörre. A kérdés az, hogy ezek a gondolatok valóban feltűnnek-e azután, hogy a magyar nyelvészet szóalkotási rendszerének elméleti alapjai az utóbbi száz évben alig változtak. A „Magyar grammatiká”-t szemügyre véve ebben az elvárásunkban csalódnunk kell, ugyanísz is a klasszikus szempontokat képviseli.

Rendszerezése a következő:

1. Szóképzés

1.1. Igeképzők

1.1.1. Igéből igét képzők

1.1.2. Névszóból igét képzők

1.2. A névszóképzők

1.2.1. Igéből névszót képzők

1.2.2. Névszóból névszót képzők

2. Szóösszetétel

2.1. Szerves összetételek

2.1.1. Morfológiai típusú összetételek (fogalomszó + morfémaértékű viszonyzó) (névutóval: *délelőtt, módfelett, időközben, világkörűli, rendellenesség*; kopulával (*volta*): *kivolta, mivoltom*; igekötővel: *meglát, felmegy*; képzőszerű utótaggal: *műsorfajta, ötletszerű, célszerűség*)

2.1.2. Szintaktikai típusú összetételek

2.1.2.1. Alárendelő összetételek

2.1.2.1.1. Alanyos alárendelések

2.1.2.1.2. Tárgyas alárendelések

2.1.2.1.3. Határozós alárendelések

2.1.2.1.4. Jelzős alárendelések

2.1.2.1.5. Jelentéssűrítő összetételek (*hullámlovas, nászút,*

világkiállítás, rangidős; rózsahimlő, bombagól, méregerős, rózsaszínű)

2.1.2.2. Mellérendelő összetételek

2.1.2.2.1. Ismétléses mellérendelések

2.1.2.2.1.1. Szóismétlés (*addig-addig, fő-fő; öt-öt; nagyon-nagyon-nagyon*)

2.1.2.2.1.2. Tőismétlés (alárendelésre emlékeztetők: *fogyton-fogy, köröskörül, hetedhét*; mellérendelések: *akarva-akaratlan, telistele, mentek-mendegéltek*)

2.1.2.2.2. Valódi mellérendelések (*ág-bog, csurran-cseppen, agyba-főbe*; szinonim szavakból: *jajveszékel, ország-világ, szegről-végről*; ellentétes jelentésű szavakból: *fel-alá, jobbra-balra, apraja-nagyja*; választó viszonyjelentéssel: *negyven-ötven* (deka), *előbb-utóbb*, egyszerű kapcsolatos mellérendelések: *fű-faűvirág, szoba-konyhás, sakk-matt*)

2.1.2.2.2.1. Álikerszók (*szán-bán, ken-fen, ront-bont, sűg-bűg, csapot-papot*)

2.2. Szervetlen összetételek (*mivelhogy, ámbár, éspedig; nemdohányzó, nemegyszer, megnemtámadási; keljfeljancsi, fajankó, egyszeregy, bizisten, adjonisten, jónapot*)

3. Ritkább szóalkotási módok

3.1. Ikerítés

3.1.1. Indukciós ikerítés (egy már meglévő szóalakhoz hasonló hangsort kapcsolunk) (*kopog* → *kipeg-kopog; mendemonda. csigabiga, cicamicca; icipici, limlom*)

3.1.2. Párhuzamos ikerítés (egyik tagnak sincs önálló hangalakja és jelentése) (*bim-bam, kutykurutty, brummabrumm, ingyom-bingyom; dínom-dánom, ripsz-ropsz, sertepertél*)

3.2. Szórövidülés és továbbképzése (*fotó[gráfia], labor[atórium]; fagyí, köszí, pulcsi, apu, tesó; levlap, művház, szocdem*)

3.3. Elvonás

3.3.1. Morfémaleválasztás (*sétál* → *séta*, *zabál* → *zaba*)

3.3.2. Elő/utótag-kikövetkeztetés (*automobil* → *autó*, *videókészülék* → *videó*, *fogyókúrázik* → *fogyózik*)

- 3.3.3. Képzőmegelevenedés (*izmusok, szoroz*)
- 3.3.4. Jel/Ragmegelevenedés (*süksüköl, nákol*)
- 3.3.5. Összetett főnév → összetett ige elvonás (*gyorsír, kárpótol, vendégszerepel*)
- 3.3.6. Szócsonkítás (kizárólag nyelvújítási szóalkotási mód: *dacos* → *dac*, *izmos* → *izom*, *gyárt* → *gyár*, *iparkodik* → *ipar*)

3.4. Mozaikszók

- 3.4.1. Betűszók (több szavas kapcsolat elemeinek kezdőbetűiből: *OSZK, APEH, TESz., hév, áfa, szja, tb; stb., kb. s. k.*)
- 3.4.1.1. Betűző ejtésűek (*FTC*)
- 3.4.1. Egybeejtettek (*MÁV*)
- 3.4.1. Vegyes ejtésűek (*GySEV*)
- Betűszó ≠ rövidítés (a rövidítés csak írásbeli, kiejtése az eredeti alak szerint: *Ft*, ejtsd: *forint*)
- 3.4.2. Szóösszevonások (több szavas kapcsolat elemeinek nagyobb egységét őrzik meg (*Pecsa* 'Petőfi Csarnok', *Orex* 'Óra-Ékszer Kereskedőház Rt.', *maszek, vizlát, matfiz*)
- 3.4.2.1. Szóösszerántás (az egyik szó eleje és a másik szó vége kerül egybe: *anyai* + *dolog* → *anyag*, *citrom* + *narancs* → *citrancs*, *motor* + *hotet* → *motel*)
- 3.4.2.2. Kontamináció (ua., mint a szóösszerántás, de rokonértelmű szavakból: *ordít* + *kiabál* → *ordibál*)
- 3.4.3. Információmegőrző, összetételszerű mozaikszók (*Ceglédtej, Zalahús, Albavolán*)
- 3.5. Szóhasadás (*ebédelő ember – ebédlő helyiség, daru-k — darva-k*)
- 3.6. Népetimológia (szóértelmesítés) és szándékos szóferdítés
- 3.6.1. Népetimológia (*qaraqatna* → *kárókatona*, *szamoszterl* → *számszerlj*, *fufajka* → *pufajka*)
- 3.6.2. Szándékos szóferdítés (*nyugdijas* → *nyögdiyas*; *e-mail* → *emil*)
- 3.7. Tulajdonnevek köznevesülése (*dízél, mecénás, röntgen, zserbó, dobostorta*)

3.8. Elemszilárdulás (többelemű morfémaszerkezet → szótári szó: *Tessék!*,
Dicsértessék!, *találka*, *lebuj*, *félsz*; *sebtében*, *kettekcskén*, *eléggé*, *állítólag*)

A fenti vázlatos összefoglalásból láthatjuk, ami már korábban is említettem, hogy akárcsak hagyományos nyelvtanaink, a „Magyar grammatika” sem hoz elméleti újítást. Változtatása ennek a nyelvtannak sem elméleti, inkább csak az utóbbi évtizedekben a nyelvészetben leírt szóalkotásmódokat építették be rendszerükbe.

Ezek között vannak szembetűnőbb változtatások, például hogy az eddig a szóösszetétel altípusaként tárgyalt ikerítés helye megváltozik: a „Magyar grammatika” az ikerítést a ritkább szóalkotási módok altípusaként tárgyalja. (Ez ugyan nem biztos, hogy jó megoldás, de kétségkívül mutatja, hogy az ikerítés helye nincs tisztázva a szóalkotási módok sorában.)

Újdonságként említhető a *népetimológia* terminussal bevezetett ritkább szóalkotási mód és a tulajdonnevek köznevesülése.

A „Magyar grammatiká”-hoz és a korábbi nyelvtanainkhoz képest látszólag új a KIEFER FERENC nevével fényjelzett strukturalista szóalkotási modell. Újdonsága azért látszólagos, mert meglátásom szerint leginkább csak technikailag és érvelésében, példáiban eredményez módosulást. Pedig elvileg jelentős változást várhatnánk a „Strukturális magyar nyelvtan” szóalkotási felfogásától, hiszen modernebb elméleti keretek között nyúl a kérdéshez, de ez a rendszer felől nézve nincs így. Mint KIS TAMÁS írja: „Nem javított a helyzeten a szóba jöhető szóalkotási módok feltárása és rendszerezése szempontjából a Strukturális magyar nyelvtan 3. kötete sem, melyben csak a szóképzés és a szóösszetétel kapott – igaz figyelemreméltó mélységű – leírást” (KIS 2002: 104)

A megújulási kísérletek sikertelenségét látva felvetődik a kérdés, hogy milyen irányban lehetne megújítani a rendszernyelvészetek szóalkotási modelljeit.

Én úgy vélem, mint erről dolgozatom elején már szóltam, hogy mivel az eddigi nyelvtanaink anyaga nem a valódi nyelvhasználók mindennapi beszédéből származik, nehezen állapítható meg a modell működőképessége és teljessége. Azaz

könnyen előfordulhat, hogy a megalkotott rendszer a gyakorlatban nem teljesen alkalmazható.

Azok a szlenggel foglalkozó munkák például, amelyek a szókészlet létrejöttét is vizsgálják, sorra kénytelenek újabb és újabb szóalkotási módokat leírni, és szembe találkoznak azzal a problémával, hogy egy-egy szó nem sorolható be egy-egy hagyományos szóalkotási típusba, hogy számtalan olyan alakulat van, amely nem egy, de két, három szóalkotási mód alá is besorolható lenne.

Ennek okát, illetve megoldását akkor találhatjuk meg, ha egy szinte zárványként feltűnő, és az összmagyar nyelvészetre szinte semmilyen hatást nem gyakorolt szóalkotási modellt beszűnk szemügyre:

Igazi unikumként van jelen a magyar nyelvészetben PAPP ISTVÁN szóalkotási felfogása. Legjelentősebb újítása az volt, hogy nem szűkítette le a szóalkotás módjait az alaki szóalkotásra.

Tanulmányában PAPP ISTVÁN a szóalkotásmódoknak a következő rendszerezését állapította meg (1963):

1. Külső szóalkotás

- 1.1. Idegen szók átvétele, meghonosítása
- 1.2. Nyelvjárási szavak közkeletűvé tétele
- 1.3. Régi szavak felújítás

2. Belső szóalkotás

2.1. Jelentésbeli szóalkotás

2.1.1. Névadás

2.1.2. Névátvitel

2.1.2.1. Hasonlósági névátvitel (metafora)

2.1.2.2. Érintkezési névátvitel

2.1.3. Jelentésátvitel

2.1.3.1. A nevek hasonló hangzásán alapuló jelentésátvitel

2.1.3.2. A nevek érintkezési asszociációján alapuló jelentésátvitel

2.2. Szóalkotás alaki eszközökkel

2.2.1. Szóösszetétel

2.2.2. Ikerítés

2.2.3. Szóképzés

3. Korcs alakulatok (két különböző szóalkotási mód különíthető el bennük)

3.1. Tükörszók

3.2. Népetimológia

3.3. Szóhasadás (*ép* — *épp*)

3.4. Szórészek önállósulása (napraforgó → *napra, forgó*, autóbusz → *busz*)

3.5. Hangrendi átcsapás

3.6. Elvonás (kapál → *kapa*)

3.7. Szóvegyülés (ültében × ülő helyében → *ültő helyében*)

3.8. Szócsonkítás (árnyék → *árny*, irtózat → *irtó*)

3.9. Összerántás (talp + alja → *talaj*)

3.10. Betűszók (az írásbeli rövidítések kimondása: termelészövetkezeti csoport → *tszcs* → *téeszcsé*)

PAPP ISTVÁN szemlélete gyökeresen eltér az eddigi hagyományos grammatikáktól, mert a szóalkotást nem szűkíti le a morfológiára, de még a morfológiai szóalkotást is megújítja, hiszen bevezeti a korcs alakulatok típusát. (Itt a *korcs* jelentése természetesen nem pejoratív, egyszerűen 'kevert'.) Ezzel az eljárásával ráirányítja a figyelmet arra, hogy egy-egy szó létrehozásában több szóalkotás is működhet egyszerre. A korcs alakulatokon kívül azonban a szóalkotásnak olyan újabb kategóriái is feltűnnek nála, mint a külső és belső szóalkotás. A korábbi (és sajnos a későbbi) nyelvtanok leghangsúlyosabb szóalkotási módjait (a szóképzést és szóösszetételt) a belső szóalkotáson belül a szóalkotás alaki eszközökkel címszó alatt tárgyalja. A szóalkotás ritkább módjainak altípusaival pedig a korcs alakulatokon belül találkozunk. Igazi újítása mégis abban áll hogy túllép a szóalkotás egyszerű morfológiai kérdésként való kezelésén.

PAPP ISTVÁN modelljét továbbgondolva HOFFMANN ISTVÁN ÍRJA írja, hogy „PAPP ISTVÁN nevezetes tanulmányában (A szóalkotás problémái: MNyj. 9: 3–31) a közszavak keletkezését áttekintve a jelentésbeli szóalkotást a külső és az alaki eszközökkel történő belső szóalkotási módok mellé állította. A jelentésbeli szóalkotás a szókincs gyarapodásának talán legfontosabb, leggyakoribb módja: ebben a nyelvi gazdaságosságra törekvés megnyilatkozását kell látnunk. A jelentésválto-

zás nyelvi okait kutatva hangsúlyozza KÁROLY SÁNDOR is, hogy abban »igen fontos szerepe van az ökonómiának: mivel a kifejeznivaló végtelen, a nyelvi eszköz meg véges, a beszélő egyén és a beszélő társadalom úgy gazdálkodik a nyelvi eszközökkel, hogy aránylag kevés jellel minél több kifejezhető legyen« (Jelentés-tan 218).» (HOFFMANN 1992: 89).

Nyugodtan kijelenthetjük, hogy PAPP ISTVÁN szóalkotás-felfogása nagymértékben eltér a magyar nyelvészetben használatostól, és a rendszernyelvészeti elméletek közül ez tűnik a leghasználhatóbbnak. Igen sajnálatos, hogy annak ellenére, hogy a PAPP ISTVÁN tanulmánya új utakat nyitott, hosszú időn keresztül senkire sem volt hatással, és napjainkban is csak a debreceni nyelvészek körében mutatható ki a PAPP ISTVÁN-i örökség továbbélése.

Először HOFFMANN ISTVÁNNál jelentkezik az újítás hatása, aki azonban csak helynevekre alkalmazta a a PAPP ISTVÁN ihlette rendszerét. (Ettől természetesen ez a rendszerezés kiválóan használható, hiszen a helynevek is szavak, és sok hasonlóságot mutatnak a közszavakkal.)

HOFFMANN ISTVÁN helynevekre alkotott névalkotási modelljét elsősorban az általa a helynevek keletkezéstörténeti vizsgálatának nevezett témakörben lehet megfigyelni (i. m. 67–144):

1. Szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek
2. Morfematikai szerkesztéssel alkotott nevek
 - 2.1. Helynévképzővel történő névalkotás
 - 2.2. Névszójelekkel történő helynévalkotás
 - 2.2.1. A többesjellel történő névalkotás
 - 2.2.2. A birtokjellel történő névalkotás
 - 2.3. Határozóraggal történő helynévalkotás
 - 2.4. Névutóval történő helynévalkotás
3. Jelentésbeli névalkotás
 - 3.1. Jelentéshasadás
 - 3.2. Jelentésbővülés vagy -szűkülés
 - 3.3. Névátvitel
 - 3.3.1. Metonimikus helynévalkotás

- 3.3.2. Metaforikus helynévalkotás
- 3.4. Indukciós névadás
- 3.5. Névköltöztetés
- 4. Szerkezeti változással alakult helynevek
 - 4.1. Ellipszis
 - 4.2. Redukció
 - 4.3. Kiegészülés
 - 4.4. Bővülés
 - 4.5. Deetimologizáció
 - 4.6. Népetimológia
- 5. Névátvétel

PAPP ISTVÁN gondolatainak közszavakra alkalmazott továbbgondolása 2002-ben KIS TAMÁS hangalaki szóalkotásáról szóló tanulmányában tűnik fel. A szerző itt hangot ad annak a meggyőződésnek, hogy véleménye szerint PAPP ISTVÁN rendszerezésének legfőbb erénye az, hogy nem szakítja szét a szóra egyszerre jellemző alaki és jelentésbeli jegyeket. Úgy gondolja, hogy ezen a nyomon elindulva még használhatóbb rendszerezéshez juthatunk. KIS TAMÁS a következőkkel indokolja az általa bevezetni kívánt módosításokat:

„Mivel minden szónak van hangalakja, jelentése és morfológiai szerkezete, nyilvánvaló, hogy ezek változását (és az új szavak létrejöttét) az együttesen működő főbb szóalkotási módokkal (szóalkotási főtípusokkal): a *hangalaki*, a *jelentésbeli* és a *morfológiai* szóalkotással írhatjuk le. Ezek közül a szóalkotási módok közül nyelvtanaink hagyományosan csak a morfológiai szóalkotást tekintik szóalkotásnak (képzés, összetétel, elvonás stb.), a jelentésbeli szóalkotás egyes eseteit a történeti nyelvészet érdekeltségi körébe utalva jelentésváltozásokként tartják számon, míg a hangalaki szóalkotásról nem is esik szó a szakirodalomban.

Külön ki kell emelnünk, hogy az új szavak létrehozásában az előbbi pontban felsorolt három szóalkotási főtípus *együtt* vesz részt. Nem nagyon képzelhető el olyan szó, amelyet csak (hang)alaki eszközökkel hoznánk létre: a kiinduló formához viszonyítva mindig megváltozik az új szó jelentése is, azaz a morfológiai és a

hangalaki szóalkotás mindig együtt jár jelentésbeli szóalkotással. A jelentésbeli szóalkotás természetesen nem okvetlenül érinti a szó denotatív jelentését, gyakran csak a pragmatikai vagy a nyelvrétegbeli jelentés (a jelentéstípusokra vö. KÁROLY 1970: 68–94) és — ami legalább ennyire fontos — a társas jelentés változik meg (a társas jelentésről ld. SÁNDOR 2001a, kül. 21; vö. még a szleng kapcsán az ún. érzelmi szóalkotásról írottakat: KIS 1991: 12–13, KIS 1997: 245–6).

Egyedül egyes jelentésbeli szóalkotással született szavak esetében lehetséges, hogy az adott szó létrehozásában a másik két szóalkotási főtípus ne vegyen részt, de a nyelvreírás szempontjából ekkor is csak azt mondhatjuk, hogy a (hang)alaki szóalkotás részvételi aránya az adott szó keletkezésében 0 százalék.” (KIS 2002: 105).

Véleményem szerint is ezen a vonalon érdemes elindulni. Felhasználva a szemináriumi jegyzeteimet, illetve a vele mint témavezetőmmel folytatott gondolatébresztő, irányt mutató beszélgetéseket, a továbbiakban KIS TAMÁS elképzeléseire alapozva és a szleng szókincsén vizsgálva próbálom meg továbbépíteni ezt a modellt.

Előbb azonban — a legfontosabbnak ítélt szóalkotási rendszerezések rövid áttekintése után — szeretnék egy fejezet erejéig kitérni a példaanyagot szolgáltató szleng szókeletkezési típusainak eddigi leírásaira is.

4. A szleng szóalkotásának eddigi vizsgálatai

A szleng egyik legjellegzetesebb sajátossága szókészlete, ezért legtöbbször lexicális jelenségként kezelik. Szókincsének szembetűnő tulajdonsága a változékony-ság. A változások a szemünk előtt zajlanak, így módunk van arra, hogy alaposan tanulmányozzuk azokat. A szleng szókészlete, mint a köznyelv is, különböző szóalkotásmódokkal bővül. A legtöbb nyelvész azon a véleményen van, hogy a szleng és a köznyelv szóalkotásmódjai általában megegyeznek, csupán arányaikban térnek el egymástól. Van azonban ezzel ellentétes vélemény is. ZOLNAY és GEDÉNYI munkájuknak „A fattyúnyelv leíró nyelvtana” c. fejezetében ezt írják: „A fattyúnyelvi beszédmodor — az általános hiedelem szerint — a köznyelv nyelvtani szabályait követi, és csakis a külön szókincsében különbözik a köznyelvtől. Ez a feltevés téves, hiszen sok apróbb-nagyobb, kisebb jelentőségű, vagy érdekesebb szokás törvényszerűség alakult ki, mely elüt a köznyelvtől.” (ZOLNAY–GEDÉNYI 1945–1962) Állításukat olyan példákkal támasztják alá mint például a vonzatokban tapasztalható eltérések: köznyelvi *tetszik valami* — fattyúnyelvi *bukik valamire*. További eltéréseket tárnak fel a jelentéstani és alaktani vizsgálatokban is, ilyenek például a főnevek alakulásának fattyúnyelvi sajátosságai.

Én — kissé előrefutva dolgozatomban, összevetve az eddig leírtakat és tanulmányozva a szleng szókincsét és szóalkotásmódjait — úgy vélem, hogy a leghe-lyesebb, ha azt mondjuk, hogy a szleng eltérése a köznyelvtől legtisztábban szó-és kifejezőkészletében ragadható meg. Viszont önálló nyelvtanról a szleng esetében nem beszélhetünk, még ha vannak is speciális sajátosságai a nyelvtan területén.

A szlengnek több változata van: diákszleng, katonai szleng, börtönszleng stb., és ezeket leírva a nyelvészek többnyire az egyes szlengtípusok szókincsbeli sajátosságait vizsgálták, és a tematikus elrendezés mellett gyakran keletkezésmódjuk szerint különböző módokon csoportosították.

A szleng szóalkotását vizsgáló munkák egy része csak apró részletkérdéseket tárgyalt. A szóhalmazt vizsgáló és feldolgozó tanulmányok között vannak kisebb, kevésbé átfogó munkák (pl. JUHÁSZ 1928, 1932, KEMÉNY 1997, KIS 1988,

MATIJEVICS 1969, MIZSER 1980, NÁDASDY 2002) és nagyobb, alaposabb vagy legalább is a szleng szóalkotásának egészét leírni szándékozó művek (pl. ZOLNAY–GEDÉNYI 1945–1962, MATIJEVICS 1972, KIS 1991, HOFFMANN O. 1996, 1996–1997, SZABÓ 2005). Az előbbieket csak egyetlen vagy néhány képzőre koncentrálnak adnak némi betekintést a szleng szókinésébe, utóbbiak a szleng egy-egy változatának szóalkotásmódjait figyelembe véve, különböző kategóriákat kialakítva csoportosítják a szleng szókinését.

Én a továbbiakban elsősorban erre az utóbbi csoportra fogok támaszkodni, azt vizsgálva, milyen szóalkotási módokba rendszerezik a szavakat, hol vannak éritkezési pontok, mennyire jók ezek a csoportosítási kísérletek, egyértelműek-e, mennyire hoznak elméleti szempontból újat.

A ZOLNAY–GEDÉNYI által írt fejezet azért fontos, mert számos olyan szóalkotásmódot írnak le a fattyúnyelvben, amiről addig mások nem írtak, és amelyeket az akkortájt keletkezett akadémiai nyelvtan meg sem említ. Munkájuknak ez a fejezete ugyan erősen vázlatos, hiszen ők csak a szóetimológiák megírásában használt rendszerük akarták bemutatni, ezért ezt nem fejtették ki részletesen, még példákkal sem illusztrálták. Rendszerezésük a következő:

A főnevek alakulásának fattyúnyelvi sajátosságai:

1. Tartalmi, jelentésbeli/szemaziológiai mozzanatok

1. 1. Értelmi, kapcsolati átvitel
1. 2. Analógia
1. 3. Tapadás
1. 4. Névátvitel
1. 5. Elszigetelődés
1. 6. Vegyes

2. Alaki, alaktani, hangtani sajátosságok

2. 1. Rövidítés, csonkítás
2. 2. Elvonás

2. 3. Hangátvetés
2. 4. Affektált ejtés
2. 5. Előtetel
2. 6. Hozzátoldás
2. 7. Kontamináció
2. 8. Ikerszó
2. 9. Hanghasonulás
2. 10. Hangzóilleszkedés
2. 11. Hangutánzás, hangfestés
2. 12. Széthasonulás
2. 13. Szótagkiesés
2. 14. Egyszerejtés
2. 15. Hangbetoldás
2. 16. Anagramma
2. 17. Back slang
2. 18. Gyakori képzők

3. Egyéb

3. 1. Alaki–tartalmi
3. 2. Titkosnyelvi
3. 3. Ötletszerű
3. 4. Személy- és helynévből
3. 5. Népetimológia
3. 6. Ál-etimológia
3. 7. Tudatlan ejtés
3. 8. Ál-tudatlan ejtés
3. 9. Finomkodás
3. 10. Szójáték
3. 11. Tudálékos ejtés

ZOLNAYék szótára, mint közismert, soha sem jelent meg nyomtatásban, így természetesen semmiféle hatással nem volt az őket követő szlengkutatókra, pedig

néhány évvel munkájuk befejezése után Újvidéken megjelent egy terjedelmes szlengszótár. MATIJEVICS LAJOS diáknyelvi szótárának szóalkotással foglalkozó fejezete nem hoz annyi újat, mint a ZOLNAY–GEDÉNYI munkája. MATIJEVICS inkább az akadémiai nyelvtan szóalkotási rendszerezésére támaszkodott, ez jól látszik még akkor is, ha a változatos diáknyelvi adatai arra kényszerítették is, hogy bővítse az egyes főbb típusok alcsoportjait. Az ő rendszere az alábbiak szerint foglalható össze vázlatosan (MATIJEVICS és az utána ismertető munkák bemutatása során minden szóalkotási módot igyekszem két-három példával illusztrálni is):

1. A szóalkotás

1. 1. A játszói szóképzés

1. 1. 1. Kicsinyítő képzők

1. 1. 1. 1. A csonkított szótóhoz járul: *bizi* 'bizonyítvány', *ceri* 'ceruza', *göri* 'görkorcsolya', *póti* 'pótvizsga'

1. 1. 1. 2. Az összetett szó előtagjához járul

1. 1. 1. 3. Az összetett szó előtagjának megcsonkított szótövéhez járul: *csaszi* 'császárkörte likőr', *kosi* 'kosárlabda'

1. 1. 1. 4. A szó összevont alakjához járul: *napi* 'nagyapapa', *tiki* 'titkár'

1. 1. 1. 5. Az összetett szó előtagjának csonkított szótövéhez járul: *föci* 'földrajz', *röci* 'röplabda'

1. 1. 1. 6. Az összetett szó előtagjának összevont alakjához járul: *förcsi* 'földrajz'

1. 1. 1. 7. Az alapszóhoz járul: *ovóka* 'óvónő'

1. 1. 1. 8. A játszói szóképzéssel alkotott szóhoz járul: *tancsika* 'tanárnő', *barika* 'barátnő'

1. 1. 1. 9. A csonkított szóvéghez járul: *cajka* 'rendőr'

1. 1. 2. Egyéb kedvelt képzők: *bicaj* 'kerékpár', *kajesz* 'étel', *bikusz* 'növénytan'

1. 2. A szóösszetétel

Alárendelő összetett szavak

1. 2. 1. Jelző és jelzett szó kapcsolatából keletkezett szóösszetételek: *utcamérnök* 'csavargó', *agytröszt* 'okos tanuló', *ordítójel* 'felkiáltójel',
1. 2. 2. Jelöletlen tárgyas összetételek: *fejkaparó* 'fésű', *kabakfödő* 'sapka', *kajahordozó* 'gyomor'
1. 2. 3. Jelölt határozós összetett szavak: *kertbenéző* 'buta', *mindigíró* 'golyóstoll'
1. 2. 4. Bizonytalan alakulású összetett szavak
1. 2. 4. 1. Megváltozott előtagú összetett szó: *osztifőnök* 'osztályfőnök', *dolifüzet* 'dolgozatfüzet'
1. 2. 4. 2. Megváltozott utótagú összetett szó: *rágócigi* 'rágógumi'

1. 3. A szócsonkítás
1. 3. 1. Az első szótagok képezik a diákszót: *labor* 'laboratórium', *kösz* 'köszönöm', *bio* 'biológia'
1. 3. 2. Az utolsó szótagok képezik a diákszót: *cikli* 'bicikli', *ció* 'injekció'
1. 3. 3. Az összetett szó előtagja képezi a diákszót: *asztali* 'asztalitenisz', *föld* 'földrajz', *rágó* 'rágógumi'

1. 4. A játszói szórövidülés: *fizi* 'fizika', *kémi* 'kémia'

1. 5. A játszói szóferdítés
1. 5. 1. Játszói szóferdítés magyar szavakban: *tuskó* 'táska', *agyar* 'magyar nyelv', *hentes* 'hetes'
1. 5. 2. Játszói szóferdítés idegen szavakban: *Matyi* 'számтан', *bili* 'növénytan', *pihe* 'lélektan'

1. 6. A metatézises szóferdítés: *csiki* 'kicsi', *gyarmat* 'magyar nyelv', *zomi* 'mozi'

- 1. 7. A mozaikszó alkotása
- 1. 7. 1. A betűszók: *hőfő* 'házi feladat'
- 1. 7. 2. A szóösszevonás

2. Névátvitel a tárgyképek hasonlósága alapján: *bot* 'ceruza', *peca* 'egyes', *sárkány* 'deltoid'

3. A szókölcsonzés

- 3. 1. Szókölcsonzés az argóból: *zsaru* 'rendőr', *zsugázik* 'kártyázik', *tyúk* 'leány'
- 3. 2. Szókölcsonzés az idegen nyelvekből

MATIJEVICS LAJOS szótára hosszú ideig volt a „legújabb” szótár, az 1970-es évek eleje után majd csak az 1980-1990-es évtized fordulóján kezdenek újabb nagyobb terjedelmű munkák napvilágot látni. Ezek közül KIS TAMÁSnak az 1991-nem megjelent „A magyar katonai szleng” című munkája tartalmaz a (katonai) szleng elméletéről és ezen belül szóalkotásáról is szóló tanulmányt. KIS TAMÁS szóalkotási fejezetén jól érezhető PAPP ISTVÁN hatása, bár PAPPhoz képest számos újítást is bevezet (részben a hagyományos nyelvtanokból átvett kategóriák beépítésével), de egészen új csoportokat is kialakít, és főbb kategóriái — ha nem is közvetkeztesen —, de már a tíz évvel később kifejtett rendszerezése felé mutatnak. Nála a szleng következő szóalkotásmódjait találjuk meg:

1. Külső szóalkotás

- 1. 1. Idegen szók átvétele: *blúz* 'zene', *csurma* 'fogda', *csácsesz* 'jó'
- 1. 2. Nyelvjárási szavak átvétele: *dikó* 'ágy', *topa* 'ügyetlen'
- 1. 3. Köznyelvi szók átvétele: *firkász* 'írnok', *nyalizik* 'hízeleg'
- 1. 4. Átvételek a katonai szaknyelvből: *cselló* 'konyhai munka', *vévé* 'vegyvédelmi', *háká* 'harckocsi'
- 1. 5. A régi katonai nyelvből való szók: *csajka*, *zsold*, *borjú*, *kulacs*
- 1. 6. Tolvajnyelvi átvételek: *benyel* 'ellop', *bafalcol* 'felvágja az ereit', *dobbant* 'megszökik'

2. A jelentésbeli szóalkotás

2. 1. Névadás: *buff* 'ágyú', *susmus* 'öregkatona'
2. 2. Névátvitel
 2. 2. 1. Hasonlósági névátvitel: *préri* 'gyakorlótér', *fóka* 'felmosórongy', *bivalytej* 'fekete kávé'
 2. 2. 2. Érintkezési névátvitel: *kékcsempés* 'fogda', *hadtáp* 'konyhamunkások'
2. 3. Jelentésátvitel
 2. 3. 1. A szavak hangalakjának hasonlósága alapján: *kétdekás* '2 dl-es szeszes ital', *bukta* 'ágyú', *gyopár* 'újonc'
 2. 3. 2. A szavak mondatbeli érintkezése alapján: *penge* 'kiváló', *sáv* 'kitolásban van része'
 2. 3. 3. Szócsere a szavak szinonimája alapján: *csukda* 'fogda', *zenél* 'konyhai munkát végez'
2. 4. Összetett jelentésváltozások: *fácános* 'fogda', *vízszintjelző* 'rangjelző csík a sapkán', *oboa* 'kitolás'
2. 5. Jelentésbővülés: *volek* 'zene', *tirpák* 'szabolcsi', *nyomat* 'gyakran vagy intenzíven csinál valamit'
2. 6. Jelentésszűkülés: *főnök* 'közvetlen parancsnok', *konyha* 'gulyáságyú'
2. 7. Jelentéselvesztés: *Iszonyú!*, *Öcsém!*, *Sejtéd!*

3. Alaki szóalkotás

3. 1. Szóösszetétel
 3. 1. 1. Szerves összetételek
 3. 1. 1. 1. Alárendelők: *fókavadászat* 'felmosórongy-keresés', *kodértündér* 'szakács', *négerverejték* 'kóla'
 3. 1. 1. 2. Mellérendelők: *lótifuti* 'az ügyeletes tiszt írnoka', *csilivili* 'ki-fényesített', *cucimuci* 'felszerelés'
 3. 1. 2. Szervetlen összetétel: *szakadj-meg-vezető* 'szakaszvezető'
3. 2. Szóképzés

- 3. 2. 1. Névszóképzés: *surranó* 'bakancs', *zacsi* 'zászlós', *gyengusz* 'gyengélkedő'
- 3. 2. 2. Igeképzés: *brekkel* 'békaugrásban jár', *hesszint* 'pihen', *beszódáz* 'takarítószer szór szét'

4. A szóalkotás ritkább módjai

- 4. 1. Mozaikszó – alkotás: *cétea* 'citromos tea', *eshús* 'sült hús', *káká* 'külső körlet'
- 4. 2. Mozaikszók sajátos feloldása *höhi* 'harckocsi', *káhá* 'külső körlet'
- 4. 3. Szócsonkítás: *eltáv* 'eltávozás', *gyalágyú* 'gyalogsági ásó', *sikakefe* 'sikáló kefe'
- 4. 4. Szórövidítés Pl. *szás* 'százados', *ales* 'alezredes'
- 4. 5. Elvonás: *csörömp* 'harckocsi', *dikó* 'heverészás', *csócsa* 'étel',
- 4. 6. Szóferdítés
 - 4. 6. 1. A hangalak változtatása
 - 4. 6. 1. 1. Emfatikus ejtés: *A kutyát nem érdekli!* (*Nem érdekel!*)
 - 4. 6. 1. 2. Nyelvjárási ejtés: *lëgvár* 'lekvár', *átmentem* 'elmentem', *töttö* 'töltő'
 - 4. 6. 1. 3. Henye ejtés: *parannok* 'parancsnok', *cakci* 'szakaszvezető'
 - 4. 6. 1. 4. Hangbetoldás: *stank* 'tank', *brihi* 'pihenés'
 - 4. 6. 2. Idegen nyelv szabályai szerinti ejtés: *hilájkóptör* 'helikopter', *erpídzsi* 'RPG'
 - 4. 6. 3. Hasonló hangzású szóvá alakítás, szójáték: *Jó barát!* 'Jobbra át!', *Száraz ág!* 'Század állj!', *Narancs!* 'Parancs!'
- 4. 7. Szóhatár – eltolódás: *söcsém* 'megszólítás'
- 4. 8. Szóvegyülés: *szopacs* 'kitolás', *tirburger* 'zsíroskenyér'
- 4. 9. Ragrögzülés: *barátocskám*, *heftikém*, *öcsém*

5. A fogalom megnevezése szószerkezettel

(kizárólag katonai kázinóban kilenc kilencvenért kapható, kéz körül keringő, körkörös kikapcsoló, kibaszott kurva könnyen kezelhető kopaszkaló kázi készülék)

A szóalkotással is foglalkozó munkák sorában következőként HOFFMANN OTTÓ Mini-tini-szótárának A diáknyelv/diákszleng „természetről” című fejeztét érdemes megemlíteni. Ennek a szótárnak a kapcsán okvetlenül el kell mondani, hogy a legterjedelmesebb szlengszótárunk, több tízezer adatot rendez el szinonimák szerint csoportosítva őket. Nem véletlen, hogy ekkora szóanyag keletkezési módjainak vizsgálata során a szerző a szlengkutatók többségéhez hasonlóan olyan szóalkotási módokkal találkozott, amelyeket korábban még nem írtak le. Szóalkotási rendszeréhez számos forrásból merít, támaszkodik a KIS TAMÁS-féle rendszer egyes elemeire is, bár annak a rendszernek a meghatározó jegyeit nem veszi át. Ez azért érdemel említést, mert a szleng szóalkotását vizsgálva úgy tűnik, hogy KIS TAMÁS szótárának, illetve az ehhez kapcsolódó tanulmánynak a megjelenése óta a szlenggel foglalkozó kutatók rendre viszonyítási pontként használják „A magyar katonai szleng szótárát”-t.

HOFFMANN OTTÓ a következő szóalkotási módokat különbözteti meg:

1. Képzés: *libbenő* 'szoknya', *derrickezni* 'nyomozást játszani'
2. Szóösszetétel: *karkötő* 'bilincs', *dögológus* 'biológus'
3. Elvonás: *frizu* 'frizura', *kondi* 'kondíció', *bogyó* 'fogamzásgátló'
4. Tapadás: *babér* 'ül a babérain', *zsíroslángos* 'nagyfülű'
5. Mozaikszó-alkotás: *tündérek gmk-ja* 'lányvécé', *Ká u es!* 'Kuss!'
6. Szóvegyülés (kontamináció): *bagarettázik* 'dohányzik', *monokini* 'egyrészes női fürdőruha'
7. Szórövidülés: *fakt* 'fakultációs óra', *prof* 'professzor'
8. Szócsonkítás
9. Szóferdítés/torzítás: *CW* 'vécé', *caci* 'cica', *barátosné* 'barátnő'
10. Szójáték: *cicinix* 'kis mellű nő', *bukarest* 'megbukott'
11. Ikerítés: *mek-mek* 'szabó', *albinó-bambinó* 'szőke hajú'
12. Névadás: *olajos Alajos* 'benzinkutas', *lombikrózsi* 'női vegyész'

13. Népetimológia: *alkoholpista* 'alkoholista', *helikopáter* 'helikopter'
14. Elavult szó felelevenítése: *ókula* 'szemüveg', *penna* 'toll'
15. Idegen nyelv utánzása: *majrézik* 'fél', *banzáj* 'házibuli'
16. Tükörszók: *melegdrót* 'telefon', *forró naci* 'forrónadrág'
17. A szóvég megelevenedése: *tóligoz* 'megölel', *tóligozás* 'ölelkezés'
18. Tömbösödés: *felforrt az agyvíze* 'napszúrást kapott', *februttósított szűzlány* 'esküvő előtt teherbe esett'
19. A hangfestés
20. Neológizmusok: *púderez* 'mellébeszél'

HOFFMANN OTTÓ az általános iskolások szlengjének szóalkotásmódjait nemcsak szótára rövidre fogott tanulmányában vizsgálta, hanem könyvének megjelenésével egyidőben a Magyar Nyelvőrben egy terjedelmés, kétrészes tanulmányban is foglalkozott a kérdéssel. Ehhez hasonló terjedelemben a szleng szóalkotásáról még nem írtak magyar nyelven, ezért a Szóalkotási módok a 10–14 évesek ifjúsági nyelvében című tanulmányában foglaltakat mindenképp fontosnak tartom bemutítani, még ha ezt a rendszerét igen erős bírálat érte röviddel megjelenése után (vö. HORVÁTH 1998).

HOFFMANN OTTÓ a következő módon látja a diáknyelv szóalkotási rendszerét:

1. Szóképzés

1. 1. Főnévképzés

1. 1. 1. Denominális: *sulaj* 'iskola', *sebész* 'hentes', *pulasz* 'pulóver'

1. 1. 2. Deverbális: *kornyika* 'énekóra', *bizi* 'bizonyítvány', *dumaláda* 'telefon'

1. 2. Főnévi igenév – képzés: *derrickezni* 'nyomozást játszani'

1. 3. Melléknévképzés

1. 3. 1. Denominális: *zöci* 'zöld', *szuperi* 'remek', *csóringer* 'szegény'

1. 3. 2. Deverbális: *billenes* 'sánta', *légycsúszda* 'kopasz', *gágogi* 'lúdtalpas'

1. 4. Melléknévi igenév – képzés
1. 4. 1. Folyamatos
1. 4. 1. 1. Egyszerű szóban: *bundázó* 'csaló', *legyező* 'fűl', *tolongó* 'diákbusz'
1. 4. 1. 2. Összetett szóban: *bikavadító* 'szép, fiatal nő', *csörgőbébi* 'táncművész', *futómű* 'láb'
1. 4. 1. 3. Szintagmákban: *lengyel – magyar találkozó* 'karambol', *rohangáló diliház* 'lift', *szélfogó sztereóban* 'fűl'
1. 4. 2. Befejezett
1. 4. 2. 1. Egyszerű szóban: *skalpolt* 'kopasz', *spriccelt* 'részeg', *sza-kadt* 'hanyagul öltözködő'
1. 4. 2. 2. Összetett szóban: *cérnametélt* 'vékony', *kétszersült* 'sötét-bőrű', *odakozmált* 'leégett a bőre'
1. 4. 2. 3. Szintagmákban: *kettévágott makaróni* 'sovány férfi', *labdát nyelt* 'terhes nő', *pincében napozott* 'feltűnően fehér bőrű'
1. 5. Határozói igenév – képzés: *el/le van kettyenve* 'el van keseredve', *mélyhűtve vagyok* 'fázom', *redőny leengedve* 'kiadta az utamat'
1. 6. Igeképzés
1. 6. 1. Deverbális: *dobbant* 'ellóg a munkából', *kotyvaszt* 'kísérletezik', *röpköd* 'túl gyorsan hajt'
1. 6. 2. Denominális: *csupaszít* 'borotválkozik', *rizsál* 'mellébeszél', *bambul* 'töri a fejét'
2. Szavak, szókapcsolatok rendhagyó összetétele
2. 1. Szinonimák (szavak) cseréjével: *agglány* 'vénlány', *barátcimpa* 'barátfüle', *kabátforgató* 'kétszínű'
2. 2. Az összetétel vagy szerkezet egy tagjának felcserélése antonimájával: *fűlgazda* 'orgazda', *hullaszállító* 'mentőautó', *takarékjelme* 'buta'
2. 3. Hanggal/betűvel: *x-lábú; y-lábú* 'lábformák', *ö-zik* 'kínlódik felelőskor'
2. 4. Azonos előtaggal: *jó áru, jó bige, jó bőr* 'szép, csinos nő'
2. 5. Azonos utótaggal: *-fejű: bagoly/béka/bili* 'fejformájú'

2. 6. Szóismétléssel: *tőf-tőf* 'orr', *rojsz-rojsz* 'babakocsi'
3. Jelentéstapadás: *deltás* 'erős férfi', *nyekergő* 'énekterem', *lyukesz* 'lyukasóra'
4. Mozaikszó – alkotás
4. 1. Betűszók és betűszókat tartalmazó kifejezések: *hábé* 'házibuli', *KO* 'elájult', *kutyák WC-je* 'homokozó'
4. 2. Szóösszevonás: *baró* 'baromi jó', *oriszob* 'orvosi szoba', *tanszob* 'tanári szoba'
4. 3. Rendhagyó: *Ká u es!* 'Kuss!', *kesza* 'keresztanya', *rodi* 'irodalom'
5. Szóvegyülés (kontamináció)
5. 1. Szokásos (szabályos): bagózik x cigarettázik > *bagarettázik* 'dohányzik', gyönyörű x csinos > *gyöncsi* 'nagyon szép', hófehér x kókadat > *hókadat* 'sápadt'
5. 2. Rendhagyó: direktor x bosz > *dirembosz* 'igazgató', dundi x dagadt > *dunindesz* 'kövér nő', pirinyó x kicsi > *pirkicsó* 'alacsony, kicsi'
6. Szórövidítés, rövidítéssel továbbképzés
6. 1. Indulatszó, megszólítás, köszönésforma: *csaó*, *öcsi*, *légy szí*, *léci* < 'légy szíves' (ismeretlen fiú megszólítása)
6. 2. Írásbeli rövidítések kimondása: *h. f.* > *háef*, *höfö* 'házi feladat', *ig. h.* > *ighá* 'igazgatóhelyettes'
6. 3. Gyakoribb szavak egyszerűsítése: *prof* > *professzor* 'nagyon okos', *szitu* 'szituáció', *vili* 'villamos'
6. 4. Ritkább rövidítések: *baci* 'kórokozó', *baro* 'szép', *bogyózik* 'gyógyszert szed'
7. Elvonás: *blama* 'felsülés', *szundi* 'alvás', *zaba* 'étel'
8. Szócsonkítás
8. 1. A szó elejéből: *nyuci* 'anyám', *caj* 'bicikli', *só* 'testvér'
8. 2. A szó belsejéből: *bagzik* 'dohányzik', *laps* 'lapos mellű nő', *megopja a gólt* 'gólt kap'
8. 3. A szó végéből: *logo* 'beszédhibás', *nyögtan labor* 'nyelvi labor'
8. 4. Csak a szó közepe marad meg: *nyuc* 'anyuci', *tili* 'Otília'

8. 5. A hangtest végét elhagyják, a csonkot gyakran megtoldják: *analfusz* 'buta', *csoti* 'öreg nő', *feki* 'sötét hajú'

9. Szóferdítés

9. 1. Erőltetett, (össze nem illő) szóösszetétel: *babataliga* 'babakocsi', *csajhaver* 'lány barátnője', *gyerekkereszt* 'keresztszülő'
9. 2. Szócsere: *bugyelláris* 'bugyi', *özvegy* 'elvált nő'
9. 3. A szó megfordítása (palindrom): *amla* < *alma*, *izom* < *mozi*
9. 4. Az elő – és utótag cseréje: *csöveském* 'kémcső', *CW* 'vécé'
9. 5. Szótagcsere: *tusa* 'satu', *zimo* 'mozi', *paska* 'sapka'
9. 6. Erőltetett (torzított) szóképzés: *barátosné* 'barátnő', *pólyis* 'kisbaba'
9. 7. Hang/betűcsere, - tévesztés: *budikos* 'butikos', *gladiátor* 'radiátor', *kányikula* 'vakáció'
9. 8. Hangbetoldás: *nadidrág* 'nadrág', *pancák* 'férfi', *pusika* 'puska'
9. 9. Hangátvetés: *cimpér* 'pincér', *takta* 'aktatáska', *Totoya* 'Toyota'
9. 10. Betűejtés: *szötökő* 'SZTK'
9. 11. Eufemizmus: *balfék* 'ügyetlen', *hüllő* 'hülye', *kurta* 'utcanő'
9. 12. Homonimia, paronimia: *bagzik* 'bagózik', *Csuklom!* 'Csókolom!', *fogalmazás-gátló* 'toll'

10. Szójáték

10. 1. Szavakban: *kuki-neki-nuku* 'kislány', *csúszka* 'borraivaló', *levéltetű* 'postás'
10. 2. Szókapcsolatban: *csavargáros* 'csavargó, munkakerülő', első baklövés 'eljegyzés', *kincs, ami nincs* 'zsebpénz'
10. 3. Tulajdonnévvel, köznevesüléssel: *éjjeli menedékhely* 'falusi kinti vécé', *Rók Ica, rókica* 'ravasz'
10. 4. Szólásszerűségben: *Ketten vagytok, kismama?* 'terhes nő', *megetták a bac meg az ilusok* 'fertőzést kaptam'
10. 5. Betűvel: *aaböcö* 'ABC-üzlet', *fosógép* 'mosógép', *qrva* 'utcanő'
10. 6. Írásjellel, jellel: *pia-nuku* 'elvonókúrán van', *tar-ka* 'kopasz'

11. Ikerítés

11. 1. Szokványos: *diri-iri* 'igazgatói iroda', *harinaci* 'harisnyanadrág', *házifázi* 'házi feladat'

- 11. 2. Hatványozottan rímes: *albínó-bambínó* 'szőke hajú', *debella-bella* 'nagydarab nő', *handzsi-bandzsi* 'kancsal'
- 11. 3. Kettőzéssel (szóismétléssel): *dió-dió* 'rádió', *mek-mek* 'szabó'
- 11. 4. Alliterációval: *dögidoki* 'állatorvos', *háj-báj-bébi* 'kövér nő', *licsilocsi* 'közlékeny'
- 11. 5. Többtagú: *donna-tonna-madonna* 'kövér nő', *ici-pici cici* 'férfi mell'
- 11. 6. Személynévvel: *coca-Lola* 'hentesnő', *duma-Vera* 'böbeszédű', *Ducó-Jucó* 'kövér nő'
- 11. 7. Köznevesült személynévvel: *béna-béla* 'buta', *gumi-lidi* 'gépíró', *kenőjenő* 'szobafestő'

12. Névadás

12. 1. Foglalkozás

- 12. 1. 1. Tulajdonnévi: *olajos Alajos* 'benzinkutas', *Kalmo Piri* 'orvosnő'
- 12. 1. 2. Köznevesült forma: *figaró* 'férfi fodrász', *tsz-mercis* 'traktoros'

12. 2. Külső tulajdonság

- 12. 2. 1. Tulajdonnévi: *csöcsös Marcsa* 'nagy mellű nő', *Zsír Piri* 'kövér nő'
- 12. 2. 2. Köznevesült forma: *szupermaca* 'szép, csinosnő', *banyamari* 'csúnya nő'

12. 3. Belső tulajdonság

- 12. 3. 1. Tulajdonnévi: *hiszti Kriszti* 'hisztériás', *Fillentő Fülöpke* 'hazudó'
- 12. 3. 2. Köznevesült forma: *nyali-pali* 'hízlgő, stréber', *okostóni* 'okos'

12. 4. Rang

- 12. 4. 1. Tulajdonnévi: *Zeusz* 'főnök'

12. 5. Népetimológiás

- 12. 5. 1. Tulajdonnévi: *Olga Lepisinszkája* 'vécés néni', *Salmon Ella* 'szakácsnő'

12. 5. 2. Köznevesült forma: *népi elemér* 'népi ellenőr', *gáz rezső* 'gáztűzhely'
12. 6. A művészetekből kölcsönzött
12. 6. 1. Tulajdonnévi: *Pöttyös Panni* 'összeesípték a szúnyogok', *VUK* 'ravasz'
12. 6. 2. Köznevesült forma: *az utolsó mohikán* 'ősz hajú', *kozsek* 'kopasz'
12. 7. Keresztnevek:
12. 7. 1. Tulajdonnévi: *Dorottya* 'vénlány', *Ödön* 'kövér férfi'
12. 7. 2. Köznevesült forma: *böske* 'buta', *matuzsálem* 'öreg jármű'
12. 8. Keresztnevek (újabb szerepben)
12. 8. 1. Tulajdonnévi: *Arnoldka* 'erős'
12. 8. 2. Köznevesült forma: *ceruzajancsi* 'sovány férfi', *poénjani* 'viccelő'
12. 9. Színek a keresztnévben
12. 9. 1. Tulajdonnévi: *Hófehérke* > *Hókefélke* 'menyasszony', *Piroska* 'vörös hajú'
12. 9. 2. Köznevesült forma: *pirike*, *piroska* 'pirosposzsgás'
12. 10. Az összetétel, szókapcsolat motívuma
12. 10. 1. Tulajdonnévi: *Bécsi kapu* 'pletykás nő', *fosos Jóska* 'kisfiú'
12. 10. 2. Köznevesült forma: *szeplőpanna* 'szeplős'
12. 11. Földrajzi név
12. 11. 1. Tulajdonnévi: *házi Balcsi* 'fürdőszoba', *Chicago* 'rendetlen lakás'
12. 11. 2. Köznevesült forma: *mini sahara* 'homokozó', *india* 'sötét bőrű'
12. 12. Intézménynév
12. 12. 1. Tulajdonnévi: *Operaház* 'énekerem', *Picasso-terem* 'rajzterem'
12. 12. 2. Köznevesült forma: *jard* 'rendőr', *tüzép* 'ellenőrző'
12. 13. Márkanév

12. 13. 1. Tulajdonnévi: *TSZ-Merci* 'traktor' *Szokol rádió: azon sem lehet semmit fogni* 'lapos mellű nő'
12. 13. 2. Köznevesült forma: *bébi* 'babakocsi', *bibi* < *Libero* 'pelenka'
12. 14. A tulajdonnévvé válás, a köznevesülés oka
12. 14. 1. Tulajdonnévi: *Clór-anyó* 'kémia tanárnő', *Csincsilla* 'biológiai tanár'
12. 14. 2. Köznevesült forma: *voltusz* 'fizika', *dezső* 'dollár'
12. 15. Igealkotás
12. 15. 1. Köznevesült forma: *csernobilizik* 'sugárkezelést kap', *sanyiz* 'elront'
13. Népetimológia: *alkoholpista* 'alkoholista', *hót dög* 'zsemlébe helyezett forró virslí'
14. Elavult (elavuló, régies) szó föllevenítése: *arzenál* 'toltartó', *dalolda* 'énekelem', *gramofon* 'lemezjátszó'
15. Idegen nyelv utánzása
15. 1. Görögös: *bulejtosz* 'házi buli', *evangélium* 'tanári magyarázat'
15. 2. Latinos: *eceterál* 'mellébeszél', *leokádia* 'csúnya nő'
15. 3. Németes: *cájpg* 'holmi', *trinkol* 'iszik'
15. 4. Angolos: *dáktör* 'orvos', *szitiben lakom* 'városban lakom'
15. 5. Franciás: *budovár* 'vécé', *dúl a lamúr* 'fülig szerelmes'
15. 6. Olaszos: *dolcsenita* 'dollár', *felejtisszimó* 'nyári szünet'
15. 7. Romános: *járdő* 'járda', *prostő* 'utcanő'
15. 8. Oroszos: *bekonyecolt* 'tönkrement', *tasenykó* 'táska'
15. 9. Horvátos: *haverina* 'lány barátnője', *lyukica* 'lyukasóra'
15. 10. Szlovákos: *krapek* 'gyerek, férfi', *povedál* 'magyaráz'
15. 11. Szlovénos: *kontrolka* 'dolgozat', *perkáló* 'töltőtoll'
15. 12. Cigányos: *bulázó* 'lányvécé', *dilino* 'bolond', *elcsór* 'ellop'
15. 13. Jiddisszerű: *smonca* 'üres fecsegés', *sóhér* 'szegény, fukar'
15. 14. Japános: *kahamatató* 'vécés néni', *andzsinszan* 'hajós'
15. 15. Kínaias: *lop-csen-csór* 'lop', *önt-sük csak ki!* 'leves'
16. Tükörszó: *melegdrót* 'telefon', *forrónaci* 'forrónadrág'

17. Szóhatár – eltolódás: *zuhcsi* 'unalom', *acskós* 'zacskós'
18. A szóvég meglevenedése: *tóligozás* 'ölelkezés'
19. Tömbösödés
19. 1. Szószerkezet: *csendes örültek sportja* 'horgászás', *hátszélben született* 'elálló fülű'
19. 2. Szóláncszerű: *kivágta a kultúra a biztosítékot* 'böfög', *szita alatt napozott* 'szeplős'
19. 3. Mondatformák: *Játssz kámfort!* 'Menj el!', *Jöhet a színes oldal!* 'Beszélj másról!'
20. Hangfestés
20. 1. Hangutánzás
20. 1. 1. Ige: *Csörögd már el!* 'Mesélj már!', *felkukorékol* 'szól az ébresztőóra'
20. 1. 2. Főnév: *cincér* 'egér', *durrogi* 'pattogatott kukorica'
20. 1. 3. Melléknév: *gágogi* 'lúdtalpas', *kuncogi* 'nevetős'
20. 1. 4. Indulatszó: *bumm* 'kémia', *co-co-co* 'fázom'
20. 2. Hangulatfestés
20. 2. 1. Ige: *dobbant* 'ellóg amunkáról', *lekoppint* 'lemásolja másét'
20. 2. 2. Főnév: *böködő* 'zsebszámoló', *csicsa-tér* 'díszterem'
20. 2. 3. Melléknév: *cidris* 'fázós', *pityori* 'elkeseredett'
21. Neologizmusok
21. 1. Szócsaládok: *rizsamester* 'hazudós', *rizsál* 'nagyon tanul, mellébeszél, unalmas a beszéde', *rizsázik* 'mellébeszél', *púder* 'nagyzóld mondás', *púderez* 'mellébeszél', *púderol nekem* 'udvarol egy srác'
21. 2. Divatszók: *vitamingolyó* 'kövér', *tápos* 'gyenge', *tankol* 'iszik'
21. 3. „Naprakész” kifejezések: *adóbeballás* 'ellenőrző', *csápol* 'jelentkezik', *tundrabugyi* 'harisnyanadrág'
21. 4. „Saját alkotás”: *áramszünet* 'lyukasóra', *bombázik* 'csal a könyvből', *zsebibaba* 'zsebszámoló'

Összevetve HOFFMANN OTTÓNak ezt a két munkáját elmondható, hogy ez utóbbiban részletesebb, alaposabban rendszerezi a diáknyelvi szavakat. A Mini-

tini-szótár felosztásához képest ebben a kétrészes tanulmányban számtalan altípusú különböztet meg egy-egy nagyobb csoporton belül. A szótárban meglévő fő-kategóriákat meghagyja, de tovább bővíti új csoportokkal pl. divatszók, „naprakész” kifejezések, szócsaládok stb.

A legújabb, még megjelenés előtt álló munka, amelyben szintén alapos szóalkotási fejezet található, SZABÓ EDINA szótára, amelyben „A börtönszleng nyelvi vizsgálata” című fejezet tartalmazza a bennünket érdeklő szóalkotási vizsgálatokat. SZABÓ EDINA nagymértékben a KIS TAMÁS által képviselt gondolatokat viszi tovább, de kiegészíti több új kategóriával, illetve felhasználja HOFFMANN OTTÓ Mini-tini-szótárának ide vonatkozó részeit is.

1. Idegen nyelvből származó átvételek

1. 1. Cigány nyelvből: *avel* 'jön, megy', *bál* 'haj', *bárváló* 'gazdag'
1. 2. Német nyelvből: *bré* 'kalap', *brusztol* 'verekszik', *durmol* 'alszik'
1. 3. Olasz és francia nyelvből: *tintoretto* 'szeszecital', *zsugázik* 'kártyázik', *fine* 'vége van', *tetten érik* 'elfogják'

2. A bázisnyelv különböző rétegiből származó átvételek

2. 1. Nyelvjárási eredetű átvételek: *dikó* 'ágy', *gányó* 'szedett-vetett'
2. 2. A büntetés – végrehajtási szaknyelvből való átvételek: *imeis* 'elmebeteg', *evéeszes* 'az enyhébb végrehajtási szabály alá eső', fogvatartott, aki hétvégeken hazajárhat'
2. 3. Átvételek a katonai szlengből: *fóka* 'felmosórongy', *kopasz* 'újonc'
2. 4. Átvételek a tolvajnyelvből: *akrem* 'hátsó, hátul', *baldóver* 'élelmes'
2. 5. Különböző magyar szlengből átkerült elemek: *feka* 'cigány', *kafa* 'jó', *kokszos* 'részeg'

3. Jelentésbeli szóalkotás esetei

3. 1. Névátadás: *akemált* 'fogvatartott rab', *lekoccol* 'elmenekül'
3. 2. Névátvitel: *akadémia* 'börtön', *kagyló* 'fül', *cikória* 'kávész'
3. 3. Jelentésátvitel: *célakás* 'zárka', *csörmester* 'örmester', *fatörzs* 'főtörzs'

- 3. 4. Összetett jelentésváltozás: *fácános* 'fogda', *diplomás* 'szabadulás előtt álló fogvatartott'
- 3. 5. Jelentésbővülés: *törzsfőnök* 'magasabb beosztású rendőrségi dolgozó'
- 3. 6. Jelentésszűkülés: *barakk* 'több személyes épületsor (Tököl)'
- 3. 7. Jelentéselvesztés: *Nyista vaker!* 'Hallgass el!', *okés* 'biztos jó'

4. Alaki szóalkotás

- 4. 1. Szösszetétel: *anyósmotor* 'seprű', *majomfogó* 'burgonyafőzelék'
- 4. 2. Szóképzés: *kopinger* 'újonc', *rabi* 'rablás', *amcsi* 'amerikai'

5. A szóalkotás ritkább módjai

- 5. 1. Szóvegyülés: *bantukán* 'cigány', *debilla* 'női fegyőr', *dzsavel* 'megy'
- 5. 2. Morfémanyújtó változások: *kunyerbál* 'kéreget', *kurgyel* 'közösül'
- 5. 3. Morfémarövidítő változások: *bérgyilok* 'bérgyilkosság', *ex* 'extasi tabletta'
- 5. 4. Szóferdítés: *bojtol* 'üzletel', *burmol* 'alszik', *gigi* 'cigaretta'
- 5. 5. Szóhatáreltolódás: *makiverem* 'önkielégítés', *fekszemle* 'takarodó előtti szemle'
- 5. 6. Ragrögzülés
- 5. 7. Játszi szóalkotás: *dezső* 'USA dollár', *dínó* 'bolond, hülye', *főrabbi* 'fegyveres rablás'

Eddig tartott az áttekintő, összefoglaló szándékú szóalkotási rendszerezések bemutatása.

Láthattuk, hogy az itt áttekintett szóalkotási rendszerek többsége nem hoz általános-elméleti szempontból újat, inkább a hagyományos kereteket töltik ki szlengpéldáikkal. A szerzők véleménye (talán csak egyedül ZOLNAYÉkat kivéve) az — lappangva vagy kimondva —, hogy a szleng szóalkotása nem tér el a köznyelvtől vagy más nyelvváltozatétól. Látható azonban, hogy állandó problémát okoz a szerzőknek, hogy „hivatalos” nyelvtant mégsem tudják teljes mértékben alkalmazni a szlengre, állandóan azzal szembesülnek, hogy bizonyos szavak kibújnak a sztenderd alapján készített szóalkotási rendszerezések kategóriáiból.

Ezért minden szerző az általa gyűjtött anyag teljes feldolgozása érdekében kénytelen újabb szempontokkal bővíteni saját rendszerezését. Ezek az egyéni rendszerezések azonban nem elvi alapon térnek el mondjuk az akadémiai nyelvtanétól. Épp ezért érdemes talán a szleng élőnyelvi szókincsének gazdag anyaga segítségével, ezen az anyagon mintegy tesztelve a kísérletet, összegezni, egy rendszerbe gyűjteni a különböző szóalkotási módokat. Ezt a feladatot a következőkben egy KIS TAMÁS alapgondolatait felhasználó saját modell bemutatásával próbálom meg egy megújított rendszer keretében kialakítani.

5. Szóalkotás a szlengben

A szleng szókincsét és szóalkotásmódját vizsgálva elmondható, hogy a szóalkotásmódok nem különülnek el mereven egymástól, gyakran előfordul, hogy több is érvényesül egyszerre, így a szavak hagyományos szóalkotási rendszerbe való besorolása nem mindig megfelelő. Az is előfordulhat, hogy ugyanaz a szó több csoportba is beletartozhat, ezért mindenképpen fontosnak tartok egy új modellt felállítani, újszerű szóalkotási módokat feltárni, felhasználva az előző fejezet rendszerezéseinek azon kategóriáit, amelyek jónak bizonyulnak.

A továbbiakban részletezem a korábbi fejezetekben bemutatott nyelvészeti munkák szóalkotási módjaira épülő, azt kiegészítő új szóalkotási rendszert, feltöltve a feldolgozott szlenggel foglalkozó tanulmányok szlengpéldáival. Természetesen előfordul, hogy egy-egy szóalkotási módra nem találtam megfelelő szlengpéldát. Ez esetben sem hagytam azonban ki a rendszerezésemből az adott szóalkotási módot, hiszen a viszonylagos teljességre törekvést fontosabbnak tartom annál, hogy csak a már fellelt példákból készítsünk egy később erőteljesen kiegészítésre szoruló modellt.

1. Külső szóalkotás

A magyar nyelvtanok (vö. MMNyR., MMNy. stb.) hagyományosan nem tartják nyilván a külső szóalkotási módokat mint a szókincs gazdagításának eszközeit. Ahogy a 3. fejezetben már láthattuk, ez a jelenség leginkább a nyelvtörténeti megközelítésű munkákra jellemző. „A magyar nyelv története” c. egyetemi tankönyvnek az idegen eredetű szókészlettel foglalkozó fejezete például a nem belső nyelvi elemekből kialakult szavaink kapcsán egyértelműen úgy foglal állást a kérdésben, hogy ezt a szókészleteti réteget, nyelvgazdagítási módot is azonos értékűnek tekinti a belső keletkezési módokkal, bár azoktól elszakítva tárgyalja.

Nyelvtani szakirodalmunkban először PAPP ISTVÁN tanulmánya helyezte a szóalkotási módok közé a külső szóalkotást. PAPP megállapításai szerint a külső szóalkotás olyan szóalkotási mód, amelynek „alapja a szóújító egyéneknek vagy cso-

portoknak kétnyelvűsége. A kétnyelvűek beszédmegnyilvánulásában nemegyszer keveredik az anyanyelvi kifejezésforma az idegen nyelviség szavaival. Az idegen szó átvétele, használata gyökerezhetik egyfelől a beszélő egyén vagy csoport nyelvi hanyagságában: nem vesződik, hogy keresgélje a megfelelő anyanyelvi szót, hanem a nyelvére toluló idegen szót mondja; másfelől használhatja az idegen nyelvi szót logikai vagy esztétikai szükségszerűségből mint tudatos nyelvújító akkor, ha az új fogalomra nincs anyanyelvi szó vagy ha van is, az idegen szó új színt, új árnyalatot, új hangulatot hordoz. A környezet átveszi az idegen szó használatát, s így az megszilárdul az egynyelvűek beszédében is akkor, ha azt kifejezőnek érzi, vagyis ha az logisztikailag új tartalmat hordoz vagy új esztétikai értéket jelent.” (PAPP 1963: 4)

Az utóbbi egy-két évtized grammatikái nem vették át PAPP ISTVÁN megoldását, így például az új egyetemi leíró nyelvtanunk nem tartalmaz külső szóalkotással foglalkozó fejezetet. Egészen más a helyzet, ha a szleng szóalkotásáról írott munkák rendszereit nézzük meg. Ezekben szinte kivétel nélkül nagy terjedelemben olvashatunk az adott szlengbe idegen nyelvből (esetleg más belső nyelvváltozatokból – azaz kívülről) bekerült elemekről. Már korábbi (eddig nem tárgyalt) szlengszótáraink is hangsúlyosan említik ezt: BALASSA JÓZSEF a SZIRMAY-féle tolvajnyelvi szótárhoz írt tanulmányában számba veszi az idegen eredetű argószavakat, és még az arányaikat is kiszámolja. Újabban például DAHN szótára gyűjti össze egy függelékben átadó nyelvek szerinti csoportokban a szlengszavakat.

A szleng grammatikai elemzéseit közül először talán KIS TAMÁSNÁL jelenik meg a külső szóalkotási mód, mint az egyéb kategóriákkal egyenrangú jelenség. KISNÉL ez egyértelműen a PAPP ISTVÁN-i gondolatok felhasználásával magyarázható, mint erre maga is utal: „A gyakorlati nyelvleírás felől nézve úgy látszik, hogy mind a mai napig PAPP ISTVÁN szóalkotási felfogása a legalkalmasabb a szókeletkezés jelenségeinek leírására, ugyanis ez modellezi legpontosabban a szóalkotásban lejátszódó folyamatokat. Elsősorban azért, mert PAPP ISTVÁN nem szűkítette le a szóalkotás módjait az alaki szóalkotásra.” (KIS 2002: 104). Az ő példáját azóta többen is követték: HOFFMANN OTTÓ, SZABÓ EDINA és mások.

Legegyszerűbben megfogalmazva azt mondhatjuk, hogy a külső szóalkotás külső forrásokból, a nyelv rendszerétől idegen nyelviségből illetve nyelvrétegből meríti az új szavakat.

1.1. Idegen kifejezések átvétele

Minden nyelvben előfordulnak olyan szavak, amelyek valamely más nyelvből származnak. PAPP ISTVÁN szerint ennek „oka a kétnyelvűség, amely kiterjedhet az egész nyelvközösségre vagy annak valamely kisebb-nagyobb csoportjára, esetleg csak egyes egyénekre, főképp írókra” (PAPP 1963: 4).

Az ide sorolható szavakat nyelvek szerint tudjuk csoportosítani. Az egyes szlengtípusok más-más nyelvekből való átvételeikben is eltérnek. A legfeltűnőbb a magyar börtönszlengbeli cigány eredetű szavak száma. Ezekről SZABÓ EDINA részletesen szól: „A börtönszleng legnagyobb mennyiségben a cigány nyelvből vesz át szavakat. Ennek egyik oldalról személyi oka van, mégpedig, hogy a Büntetés-végrehajtási Országos Parancsnokság jelenlegi belső reprezentatív kutatása szerint a fogvatartottak 28,4 %-a cigány, 11,8%-a pedig bizonytalan etnikai hovatartozását illetően. Másik oka, hogy a büntetés-végrehajtáson kívül is létezik cigány–magyar nyelvi kapcsolat és a nyelvi érintkezés hatással van mind a cigány, mind a magyar nyelvre.” (SZABÓ 2005)

A cigány eredetű szavak közül van olyan, amelyet a börtönszleng ugyanabban a formában vett át, min ahogy az a cigány nyelvben is szerepel: *avel* 'jön, megy', *bál* 'haj', *báló* 'disznó', *bárváló* 'gazdag', *biboldó* 'zsidó', *bútyi* 'munka', *cinó* 'kicsi', *csávó* 'fiú', *csiken* 'zsír', *csóró* 'szegény', *dzsal* 'megy', *gádzsi* 'nő, lány', *gógyi* 'ész', *máró* 'kenyér', *muj* 'száj'.

Előfordulnak olyan szavak is, amelyekben képzéses átvétel történik: *bestáz* 'büntetését tölti', *bugyaglós* 'rafinált', *csumiz* 'szeret, csókol', *kamáz* 'szeret, kedvel', *murdesz* 'halott', *tubáresz* 'cigaretta'.

Nem a börtönszleng az egyetlen, ahol cigány eredetű átvételekkel találkozunk. A katonai szlengben is találunk erre példát: *rányi* 'nő', *csácsesz* 'jó', *mindzsó*, *mindzsa* 'nő'.

A cigány nyelven kívül sok szó kerül át az angol nyelvből is az egyes szlengtípusokba. A börtönszlengben is előfordul, bár nem olyan gyakoriak, mint a cigány eredetű jövevényszavak: *dzsoint* 'marihuánából sodort cigaretta', *krek(k)* 'fehéres, szürkés színű, kavicsokra emlékeztető kábítószer, a kokain szabad bázisa, amit elsősorban elfüstölve inhalálnak', *biznisz* 'üzlet, adásvétel lebonyolítása', *bossz* 'férfi, főnök', *fer* 'becsületes, jó', *full* 'gazdag', *kes* 'pénz', *mani* 'pénz', *riccs* 'módos, gazdag, tehetős', *toppon van* 'csúcson van, jól érzi magát, gazdag', *brékel* 'betör', *brodvéj* 'börtönudvar', *csencsel* 'lop, üzletel', *jard* 'rendőrség, rendőr', *killer* 'gyilkos'.

A katonai szleng is tartalmaz angol eredetű jövevényszavakat: *blúz* 'zene', *brék* 'hímvessző'.

A harmadik említésre méltó átadó nyelv a német. A német argóból bekerültek a börtönszlengbe: *bré* 'kalap', *brusztol* 'verekszik', *durmol* 'alszik', *flepni* 'igazolvány', *ganef* 'tolvaj'.

Német köznyelvi eredetű börtönszleng szavak: *áresz* 'zárka', *bláz* 'cigaretta', *brifkó* 'pénztárca', *fals* 'hamis', *fárol* 'üzletszerűen kéjeleg', *fater* 'apa', *fidi* 'levél', *geld* 'pénz', *hantázik* 'hazudik', *hári* 'haj', *jakó* 'dzseki', *lahol* 'nevet', *megkrepál* 'meghal', *policáj* 'rendőrség, rendőr'.

A cigány, az angol és a német eredetű szavak mellett találhatunk még olasz, francia illetve egyéb eredetű átvételeket, de ezek száma jóval kevesebb.

1. 2. Ugyanazon nyelvből származó átvételek

1. 2. 1. Szó felújítás

„Alapjában véve ez is természetes módja a nyelvújításnak, illetőleg a szóalkotásnak, mert a nemzedékváltás tényében, az új nemzedéknek a régi nemzedékkel való érintkezésében, tehát valóságos belső nyelvkeveredésben gyökerezik. A fiatalság sok tekintetben elutasítólag áll szemben az öregek világával s a letűnőben lévő világ nyelvi formájával; új eszményeket állít maga elé, új nyelvi képleteket igyekszik teremteni. Elérkezik azonban egyszer abba a korba, amikor már szívesen időzik maga is a múltnál, a gyermekkori emléknél, s ilyenkor akaratlanul tolnak ajkára az eddig tudatosan került, a divatjamúlt szavak és kifejezések, amiket annak idején apjától, anyjától, öregszüleitől hallott. Minthogy pedig a szülők

és a nagyszülők is pontosan így viszonyulnak a megelőző nemzedék nyelvi világhoz, a nemzedékek nyelvi ériketése végeredményben nem is csak két emberöltőt fog egybe, hanem a régi, elavult szavakat a nemzedéket egész sorozatának közvetítése menti át a mába.” (PAPP 1963: 7.)

A szófelújítást a szlengből eddig még nem nagyon mutatták ki, bár meglete könnyen elképzelhető, hiszen a generációnként megújuló szlengben nehezen elképzelhető, hogy az szülők, nagyszülők szlengszavai ne térnének vissza az utódok nyelvében. Annak, hogy ezt a jelenséget eddig még nem írták le, nem a jelenség hiánya lehet az oka, hanem sokkal inkább az, hogy a szlengkuttaások meglehetősen rendszertelenek, és eddig még egyáltalán nem volt példa arra, hogy ugyanabban a közösségben rendszeresen ismétlődő felméréssel vizsgálták volna a szleng megújulását és egyúttal a szavak megőrződését, illetve felújítását.

Szórványos példákat azért találunk rá: *hamvveder* 'hamutartó', *lélekidomár* 'osztályfőnök', *ókula* 'szemüveg', *penna* 'toll', *röppentyű* 'röpdolgozat'.

1. 2. 2. B e l s ő s z ó k ö l c s ö n z é s

A szleng nemcsak az idegen nyelvből vesz át szavakat, hanem más, ugyanazon nyelvi nyelvváltozatokból is. Ezt nevezzük belső szókölcsonzésnek.

- Nyelvjárási eredetre visszavezethető szavak: *dikó* 'ágy', *gányó* 'szedettvetett', *topa* 'ügyetlen', *sumákol* 'megszökik a munka elől', *csúró* 'újonc', *szütyögés* 'látszatomunka', *kamburcol* 'rendezkedik, utasítgat', *rüszü* 'újonc, hülye'.
- Tolvajnyelvi átvételek a katonai szlengben: *befalcol* 'felvágja az ereit', *benyel* 'ellop', *csikó* 'derék, jó', *bugeszol* 'lop', *cinkel* 'csal a kártyában, megjelöli a kártyalapokat', *firkál* 'zsebből lop', *firöl* 'rábeszél valamire', *frájer* 'hiszékeny ember', *hapsi* 'fiú, férfi', *hesszel* 'néz, figyel'.
- Különböző magyar szlengből való átvételek: *buznyák* 'homoszexuális férfi', *feka* 'cigány', *kafa* 'jó', *kokszos* 'részeg', *lemeszol* 'bűncselekmény elkövetése közben tetten ér, elfog', *óberkodik* 'hangoskodik, költözködik', *rugó* 'ezer forintos', *szakadt* 'csúnya nő', *zaci* 'zálogház'.
- Köznyelvi szók átvétele: *firkász* 'írnok', *nyalizik* 'hízeleg', *megszakít* 'agyondolgoztat'.

2. Belső szóalkotás

2.1. Hangalaki szóalkotás

A hangalaki szóalkotás egészen új kategória nyelvtani szakirodalmunkban. KIS TAMÁS A hangalaki szóalkotás című tanulmányában vezeti be ezt az új szóalkotási módot. Abból indul ki, hogy „Mivel minden szónak van hangalakja, jelentése és morfológiai szerkezete, nyilvánvaló, hogy ezek a változását (és az új létrejöttét) az együttesen működő főbb szóalkotási módokkal (szóalkotási főtípusokkal): a hangalaki, a jelentésbeli és a morfológiai szóalkotással írhatjuk le. Ezek közül a szóalkotási módok közül nyelvtanaink hagyományosan csak a morfológiai szóalkotást tekintik szóalkotásnak (képzés, összetétel, elvonás stb.), a jelentésbeli szóalkotás egyes eseteit a történeti nyelvészet érdekeltségi körébe utalva jelentésváltozásként tartják számon, míg a hangalaki szóalkotásról nem is esik szó a szakirodalomban.” (KIS 2002: 105).

A hangalaki, a jelentésbeli és a morfológiai szóalkotás együtt vesz részt az új szavak létrehozásában. „Nem nagyon képzelhető el olyan szó, amelyet csak (hang)alaki eszközökkel hozunk létre: a kiinduló formához viszonyítva mindig megváltozik az új szó jelentése is, azaz a morfológiai és a hangalaki szóalkotás mindig együtt jár a jelentésbeli szóalkotással.” (KIS 2002: 105).

A hangalaki szóalkotás fajtái:

2.1.1. Több morfémát érintő változások

2.1.1.1. Szóalakutánzás

Az MMNyR. és a MMNy is tartalmaz ilyen szóalkotási módot, a szóalkotás ritkább módjain belül. „Ha két szó sűrűn fordul elő együttes használatban, akkor hangalakjuk könnyen befolyásolja egymást: az egyik jobban a tudat középpontjába kerül, s mintegy utánoztatja, másoltatja magát. Itt tehát a két szó állandó külső érintkezése indítja meg a változást; a szavak esetleges rokon jelentése csak másodlagos, kísérő jelenség.” (MMNyR. I, 466). Akadémiai nyelvtanunk a *Tolnát-Baranyát* >) *Toronyát-Boronyát*; (*szedett-vett* >) *szedett-vedett*, (*örökön-örökké* >) *örökkön-örökké* példákat sorolja ide. A szlengben nem sikerült adatot találni rá.

2.1.1.2. Mozaikszó

2.1.1.2.1. Mozaikszavak létrehozása

Ez a szóalkotási módot leírják a korábbi grammatikákban is azzal a különbséggel, hogy ott a szóalkotás ritkább módjainak egyik altípusaként szerepel. „A mozaikszók közé a betűszók, a szóösszevonások és a kimondásra szánt írásbeli rövidítések tartoznak. Az ilyenféle szóalkotó eljárás egészen fiatal, mai nyelvünkben külföldi minták alapján honosodott meg. A ritkább szóalkotási módok közül ez a legtermékenyebb. Elterjedtségüket tekintve a mozaikszók lehetnek nemzetköziek, országosan ismertek vagy csak egyes vidékek nyelvében használtak.” (MMNy. 167)

A „Magyar grammatiká”-ból sem hiányzik ez a szóalkotásmód. „A mozaikszók több szó elemeiből, »mozaikjaiból« épülnek fel” (MG. 341). A MG. eltérést mutat a MMNy.-hez képest a mozaikszavak altípusai tekintetében. A MG. is három altípust különböztet meg, amiből kettő azonos a MMNy. altípusaival (betűszók, szóösszevonások), a harmadik alcsoport viszont az egyéb mozaikszók elnevezést kapta.

„A magyar nyelv története” nyelvünk mesterséges szóalkotásán belül tárgyalja a mozaikszavakat. „Jellegzetesen modern szóalkotási mód a mozaikszó-alkotás. A mesterséges szóalkotásnak ezt a ma szélteben – az idegen nyelvekben is – elterjedt formáját a modern gazdasági és társadalmi élet követelményei alakították ki és terjesztik. Előzményeik vannak a régebbi nyelvállapotban is, de felhasználásuk minősége és mennyisége egészen más. A becézés, a játékosság »luxusa« helyett új tulajdonnevek alkotásának, főképp új intézmények minél rövidebb, használhatóbb megnevezésének szükséglete szaporítja számukat” (MNyT. 350).

A szlenget vizsgáló tanulmányokban is megtalálható a mozaikszó-alkotás, mint szóalkotási mód. HOFFMANN OTTÓ rendszerében erősen érezhető a hagyományos grammatikák hatása, mert hasonlóan azokhoz, három alcsoportot különböztet meg (betűszók és betűszót tartalmazó kifejezések, szóösszevonás, rendhagyó), amiből kettő megegyezik a fent említett grammatikák csoportjaival.

KIS TAMÁS A magyar katonai szlenge című munkájában szintén a szóalkotás ritkább módjain belül tárgyalja a mozaikszó-alkotást, de itt már csak a szóösszevonás jelenik meg altípusként (KIS 1991: 31).

A mozaikszó úgy jön létre, hogy egy hosszabb elnevezésből rövidebb formát hoznak létre a hosszabb név egyes elemeiből: kezdőbetűkből vagy nagyobb részeiből.

2. 1. 1. 2. 1. 1. B e t ű s z ó k

Mint már említettem a grammatikák mindegyike számon tartja a betűszók kategóriát. A MMNyR. szerint a betűszók a több szavas nevek kezdőbetűinek egybemondásából keletkeznek. Három típust különböztet meg:

1. A csupán mássalhangzókból álló betűszók
2. A magán- és a mássalhangzók közvetlenül egybeolvashatók
3. A kétféle névtípus keveredése

A MMNy. Már csak két altípussal számol:

1. Csupán mássalhangzókból állókat
2. Vegyesen magán- és mássalhangzókból állókat.

A magyar nyelvtörténet egyetemi tankönyve egyszerűsít a fenti két nyelvtanhoz képest. A betűszók keletkezéséről ugyanazt mondja, mint az előbbi nyelvtanok, a továbbiakban nem különít el csoportokat, hanem zárójelben megjegyzi, hogy szükség esetén ejtéskönnyítő magánhangzót toldunk be.

A „Magyar grammatika” magyarázza legbővebben a betűszók csoportját. Megkülönböztet tulajdonnévi és köznévi betűszókat, illetve egyéb szófajú, valódi betűszót. A továbbiakban ír a betűszók ejtéséről, ami lehet betűnévvel kiejtett, összefüggő hangsorként kiejtett, vagy vegyes ejtésű. A szlenggel foglalkozó tanulmányok közül MATIJEVICSE definiálja a betűszók keletkezését: „A több szóból álló nevek kezdőbetűit egymás után kimondják betűejtés szerint” (1972: 35)

A betűszók tehát olyan mozaikszó, amely egy hosszabb szóalakból egy rövidebbet alkot kezdőbetűiből: *höfö* 'házi feladat', *káká* 'külső körlet', *hábé* < *higiénikus bázis* 'WC', *KO* 'elájult', *KMK* 'közönséges munkakerülő' *TSZ* 'téli szalámi'.

2. 1. 1. 2. 1. 2. Sz ó ö s s z e v o n á s

„Több szavas névnek egyes szavaiból bizonyos elemeket leválaszt, s új szóvá illeszti össze; ez mintegy az eredetinek rövidített mása, jelképe” (MMNyR. I, 469).

Hasonló a MMNy. megfogalmazása is: „A szóösszevonás a több szóból álló neveknek nemcsak kezdőbetűit, hanem jellegzetes elemeit – rendszerint első szótagjait, de néha rövid összetételi tagját – rántja össze egyetlen új szóvá.” (i. m. 168).

A magyar nyelvtörténet egyetemi tankönyve nagyon hasonlóan határozzák meg a szóösszevonás keletkezését, a „Magyar grammatika” pedig a következőket írja a róla: „A szóösszevonások annyiban térnek el a betűszóktól, hogy az alapul szolgáló többszavas kapcsolatból nagyobb egységeket őriznek meg” (MG. 342). Megkülönböztet tulajdonnévi és közneves szóösszevonásokat.

Nem mutat eltérést a szlenget vizsgáló tanulmány fogalommeghatározása sem. „A több szóból álló nevek jellegzetes elemeit, leginkább első szótagjait vonják össze új diáknyelvi szóvá” (MATIJEVICS 1972: 36).

A szóösszevonás tehát nem más, mint a mozaikszavaknak az a típusa, amely a hosszabb szóalakulatot úgy rövidíti meg, hogy nemcsak a kezdőbetűit tartja meg, hanem több elemét tartalmazza:

baró 'baromi jó', *cévi* 'C-vitamin', *katko* 'katonai kollégium', *oriszob* 'orvosi szoba', *tanszob* 'tanári szoba', *tápén van* 'táppénzen van'.

2. 1. 1. 2. 1. 3. Í r á s b e l i r ö v i d í t é s e k f e l o l d á s a

A MMNyR. és a MMNy. utal az írásbeli rövidítések kimondásából született szóalakokra, de nem definiálja keletkezésüket. Az egyetemi magyar nyelvtörténet és a „Magyar grammatika” nem is említi ilyen csoportot. A mozaikszavak létrehozásának harmadik lehetséges módja az írásbeli rövidítések feloldása. Ebben az esetben az történik, hogy a beszélő nem oldja fel a rövidítést a kimondáskor, hanem a rövid formának megfelelően ejti ki azokat.

kb. 'kábé', *s. k.* 'eská' stb. 'estébé', *ig. h.* 'ighá'.

2. 1. 1. 2. 1. 4. M o z a i k s z a v a k s a j á t o s f e l o l d á s a

Csak a szlenget tanulmányozó munkákban, ott is csak KIS TAMÁSnál fordul elő ez a csoport.

hőki (< hk.) 'harckocsi', *káká* 'külső körlet'

2. 1. 1. 2. 2. S z a v a k m o z a i k s z ó k é n t v a l ó f e l o l d á s a

Ennél a szóalkotási módnál az figyelhető meg, hogy a betűszót (*SZDNT*) vagy a betűszóként értelmezett szót (*Vilma*) új jelentéssel látják el, mintha maga a szó eredetileg ennek a rövidítéseként jött volna létre:

Vilma! 'Végre itt a leszerelés, megyek, anyám!'; *Irma!* 'Itt rohadok meg, anyám!'; *zenetanár* < *znt.* [zéenté] 'zászlóalj-napostiszt', *SZDNT* ('század-napostiszt'): *szadista disznó*, *notórius tahó*

2. 1. 1. 3. S z ó v e g y ü l é s (k o n t a m i n á c i ó)

Szintén a ritkább szóalkotásmódok egyik altípusa a grammatikákon belül. „Akkor megy végbe, ha beszéd közben egy fogalom megnevezésére – a szóalak-felidéző mechanizmus pillanatnyi zavara folytán – két rokon vagy azonos értelmű szó egyszerre, egyforma erővel nyomul a beszélő tudatába, ezért kimondásakor két szó hangalakja összevegyül.” (MMNyR. I, 465).

A MMNy. nem részletezi a szóvegyülést, csak megemlíti a ritkább szóalkotási módok altípusaként. A magyar nyelv története is a ritkább szóalkotásmódokkal keletkezett kategórián belül tárgyalja a szóvegyülést. „Új szó jöhet létre úgy is, hogy két rokon jelentésű és többé-kevésbé hasonló alakú szó hangalakja összekeveredik”(MNYT. 347)

A „Magyar grammatika” is hasonlóan ír a szóvegyülésről, mint a fenti nyelv-tanok. A szóvegyülés fogalmát a szlengről szóló tanulmányok nem részletezik. A szóvegyülés során két szóból úgy hozunk létre egy harmadikat, hogy a két szó egyes részeit illesztjük össze. A kiindulósavak és az új keletkezésű származékszó egymásnak szinonimái, rokon értelmű megfelelői.

egyetemi gecista 'előfelvételis' (< *egyetemista geci*); *kopcsikovó* 'újonc' (< *kopasz* × *Gabcsikovó*); *rüszmeteg* 'ua.' (< *rüszü* × *gyermeteg*); *szopacs* 'kitolás' (<

szopás × *szivacs*); *tirburger* 'zsíroskenyér' (< *tirpák* × hamburger); *bulafon* 'ágyú' (< *buff* 'ágyú' × ?telefon); *sernevál* 'laktanyai sertéstelep' (< sertés × Barnevál); *buktafon* 'telefon' (< *bukta* 'lebukás' × telefon); *obifon* 'orifon' (< *obi* 'kitolás' × orifon); *ombrométer* 'kitolás' (< *oboa* × ?centiméter); *Duma leó!* 'Csend legyen!' (<: *Villany leó!*); *Szopka* beó! 'kitolnak vkivel' (tkp. szopás beugrik; <: *Villany leó!*); *bagarettázik* 'dohányzik', *Csigalom! Nyugavér!* 'Nyugalom!', *gyöncsi* 'nagyon szép', *rokszi* 'rokonszenves', *szadul* 'tönkretesz valamit'.

2.1.1.4. Szóhatár-eltolódás

„A szóhatár-eltolódás igen ritka, szintén külső éritkezésen, mondatbeli egymásutániságon alapuló szóalak-változás. Abban áll, hogy egyes, gyakran egymás után kimondott szavak közül az elsőnek a vége a másodiknak az elejéhez tapad, vagy a másodiknak az eleje az elsőnek a végéhez kapcsolódik hozzá.” (MMNyR. I, 466)

A MMNy. csak megemlíti a szóhatár-eltolódást, de nem magyarázza, míg a magyar nyelvtörténet egyetemi tankönyve és a „Magyar grammatika” nem is veszi fel ezt a kategóriát. A szóhatár-eltolódás eléggé ritka szóalkotási mód a szlengben. Az a jelenség, amikor a szókapcsolatokban a nyelvérték nem szerkezetnek megfelelően tagol: *zuncsi* < *az uncsi* 'unalom, unalmas', *acskós* < *zacskós* 'kábitószeres', *söcsém* '< megszólítás>', (< kedves öcsém), (válaszként a Szemle lesz! kifejezésre:) *Persze, fekszemle!*

2.1.2. Hangrendi átcsapás

A MMNyR. a hangrendi párhuzamok keletkezése alatt tárgyalja a hangrendi átcsapást. „Hangrendi párhuzamoknak azokat a láthatólag összetartozó szópárokat nevezzük, melyek csak magánhangzóik magas vagy mély hangrendiségében térnek el egymástól. (...) Előfordulhat azonban az is, hogy az eredetileg nem vegyes hangrendű szóhoz úgynevezett hangrendi átcsapással keletkezik a hangrendi párhuzamot megteremtő másik változat” (MMNyR. I, 464).

A MMNy. ezzel szemben a hangrendi párhuzamok keletkezését a szóhasadás alatt tárgyalja. „Hangrendi párhuzamok keletkezése ad olykor lehetőséget szóhasadás útján való szókészletgyarapodásra. E jelenség oka az, hogy nyelvünkbe szép számmal vannak magas és mély hangrendű szópárok; érthető, hogy ezek mintájá-

ra olykor az egyetlen hangalakú szóhoz is megalkotják a beszélők a párhuzamos hangrendi párt, és ehhez hamarosan új jelentés vagy stiláris érték is kapcsolódik” (MMNy. 167).

A magyar nyelv története szintén a szóhasadás alatt tárgyalja a hangrendi átcsapást. „Ezekben az esetekben a kettős hangzói megmaradnak, magánhangzói azonban veláris hangrendjüket palatálisra változtatják. Ritka eset és talán analógias hatásra történi a fordított irányú, palatális hangrendből velárisba való átcsapás” (MNyT. 346).

A „Magyar grammatika” a hangrendi átcsapást meg sem említi. Véleményem szerint a hangrendi átcsapás nem más, mint a hangrend megváltozása a szóban, azaz egy-egy szópár magas illetve mély hangrendű magánhangzós változat, amelyek jelentésükben nagy hasonlóságot mutatnak. Célszerűnek tartom elválasztani a szóhasadástól, azzal egyenrangú altípusként kezelni a párhuzamos szavak születésén belül.

2. 1. 2. 1. Sz ó h a s a d á s

Mivel a MMNyR. és MMNy. És a magyar nyelvtörténet egyetemi tankönyve a szóhasadást és a hangrendi átcsapást egymásbafonódva tárgyalják, ezért csak a „Magyar grammatika” szóhasadásfogalmát közlöm. „Szóhasadás (másként párhuzamos alak – és jelentésmegoszlás) az a folyamat, amelynek eredményeképpen egy szó akár alap -, akár toldalékos formában két, esetleg több alakváltozatára bomlik, s az alakváltozatok között részleges vagy teljes jelentésselkülönülés áll be” (MG. 343).

Egyszerűbben fogalmazva azt mondhatjuk, hogy egy szó alakváltozataihoz más-más jelentések társulnak, és ezáltal párhuzamos alak- és jelentésmegoszlás következik be.

A szóhasadásra és egyéb párhuzamos szavak születésére nem találtam szleng példátkat.

2.1.3. Egy morfémat érintő változások

2.1.3.1. A morféma hanghosszúságát nem érintő változás

2.1.3.1.1. Magánhangzó-változások

2.1.3.1.1.1. Minőségi változások

2.1.3.1.1.2. Mennyiségbeli változások

2.1.3.1.1.2.1. Nyúlás (emfatikus nyújtás)

Nem bíúrok kimenni 'nem megyek ki', *bíúrom!*; *fel bíúrok kelni* 'felkelek'.

2.1.3.1.1.2.2. Rövidülés

2.1.3.1.2. Mássalhangzó – változások

2.1.3.1.2.1. Minőségi változások

2.1.3.1.2.2. Mennyiségbeli változás

2.1.3.1.2.2.1. Nyúlás (Emfatikus nyújtás)

A kutttyát nem érdekli! 'Nem érdekel'.

2.1.3.1.2.2.2. Rövidülés

2.1.3.1.3. Szótagcsere

zimó 'mozi'

2.1.3.1.4. Szóferdítés

A MMNyR. Szándékos szóferdítésként tárgyalja. „Szándékos szóferdítésre leginkább szépítő, a durvaságot enyhítő céllal kerül sor. A goromba, trágár szavakat, káromkodásokat például első egy-két szótagjuknak kimondása után közömbös hangulatú szavakkal szokták átalakítani” (MMNyR. I, 468). Szóferdítés során a kiinduló szóhoz hangalakilag hasonló származékszó keletkezik. Pl. *agyar* 'magyar', *binyigli* 'bicikli', *förténelem* 'történelem', *rohadalom* 'irodalom', *kanári* 'tanári szoba'.

MATJEVICS játszi szóferdítésként említi: „A diákélettel kapcsolatos fogalom nevét valamely, hangalakilag hozzá hasonló köznyelvi szóval helyettesítik. A játszi szóferdítéssel létrejött szó igen alkalmas tréfálkozásra, csúfoldódásra, gúnyo-

lódásra” (MATIJEVICS 1972: 34). Két altípusát különbözteti meg ennek a szóalkotási módnak MATIJEVICS:

- játszi szóferdítés magyar szavakban,
- és játszi szóferdítés idegen szavakban.

HOFFMANN szerint a szóferdítés nagyon gyakori szóalkotásmód, bár véleménye szerint ezzel a szóalkotásmóddal többnyire erőltetett alakok születnek. „Tulajdonképpen a szó értelmét veszik el, illetve egy többnyire pejoratív jelentéssel cserélik föl. Tizenkét altípust különböztet meg:

- erőltetett (össze nem illő) szóösszetétel,
- szócsere,
- a szó megfordítása (palindrom),
- a szó elő- és utótag cseréje
- szótagcsere,
- erőltetett (torzított) szóképzés,
- hang/betűcsere, -tévesztés,
- hangbetoldás,
- hangátvetés,
- betűejtés,
- eufemizmus,
- homonima, paronima.

2. 1. 3. 1. 4. 1. Nyelvjárási ejtés

keves 'kevés'; *lëgvár* 'lekvár'; *ámentem* 'elmentem'; *töltő* 'töltő'; *Sinki sehová!* 'Senki sehová sem mehet!'

2. 1. 3. 1. 4. 2. Idegen nyelv szabályai szerinti ejtés

hilájkóptör 'helikopter', *májkádó* 'mikádó', *erpídzi* 'RPG', *lize* 'liget', *sziszé* 'sziget'

2. 1. 3. 1. 4. 3. Henye ejtés

heftikém '⟨megszólítás⟩' (< elvtikém); *parannok* 'parancsnok'; *cakci* 'szakaszvezető' (< *szakszi*).

2. 1. 3. 2. Morfémanyújtó változás

2. 1. 3. 2. 1. Ikerítés

A nyelvtanok közül a „Magyar grammatika” foglalkozik részletesen az ikerítéssel mint szóalkotásmóddal, mégpedig – szemben a hagyományosabb szóösszetételként való felfogással – a ritkább szóalkotási módokon belül. „Ikerítésnek nevezzük azt a szóalkotási módot, amely egy szót a saját – hangalak tekintetében meghatározott szabályok szerint módosított – változatával kapcsol össze új szóvá. A létrejött új szó részleges szóismétlés hatását kelti” (MG. 337).

PAPP ISTVÁN „A szóalkotás problémái” című tanulmányában az ikerítést a szóalkotás alaki eszközökkel címszó alatt tárgyalja, tehát alaktani természetű szóalkotásmódnak tekinti. „Egy nevet annak egy önálló hangváltozatával kapcsolunk egybe, s így idézünk fel egy olyan új jelentést, amely hangulati velejárójában különbözik az eredeti szó jelentéstartalmától” (PAPP 1963: 13).

HOFFMANN kétrészes tanulmányában is szerepel az ikerítés, „rímjátéknak” is nevezi. Az ikerítés az a szóalkotásmód, amikor egy meglévő szóalakhoz alkotunk meg egy hangalakjában módosított változatot.

Úgy tűnik, az ikerítés rendszerbeli helye egyelőre nincs kellőképpen tisztázva, jóllehet ennek a szóalkotási módnak igen alapos monográfiáját is ismerjük (SZIKSZAINÉ 1993). SZIKSZAINÉ NAGY IRMA munkájában azokhoz a vélekedésekhez csatlakozik, akik szerint az ikerítés önálló szóalkotási mód (i. m. 128). Tulajdonképpen ugyanezt vallja KIS TAMÁS is, amikor a hangalaki szóalkotás morfémanyújtó változásai közé sorolja be. Mivel az ikerítés során elsősorban a szó hangalakja változik meg a kiindulási formához képest, mindenképpen indokoltnak látom az ide való sorolását.

diri-iri 'igazgatói iroda', *harinaci* 'harisnyanadrág', *házi-fázi* 'házi feladat', *pipihusi* 'lány', *tini-dili* 'szerelem', *hasas-pasas* 'kövér férfi', *glottiflotti* 'tornanadrág'; *cucimuci* 'felszerelés' (< *cucc*); *sikamika*, *surumuru* 'felmosás, sikálás'.

2. 1. 3. 2. 2. Hangcsoportismétlés

2. 1. 3. 2. 3. Hangbetoldás

stank 'tank', *brihi* < *pihi* 'pihenő'.

2. 1. 3. 3. Morfémarövidítő változás

2. 1. 3. 3. 1. Szócsonkítás

A MMNyR.-ben fellelhető ez a szóalkotásmód, de nem részletezi bővebben: „Ma leginkább kedélyeskedő céllal az argó vagy a diáknyelv hagyja el a szavak végét, esetleg más részét” (MMNyR. I, 467).

A szleng szókészletét bemutató munkák nagyrésztében jelen van ez a szóalkotásmód. A szavak csonkítása többféleképpen mehet végbe. A kiindulósónak a beszélő leválaszthatja az első szótagját, utolsó szótagját az összetett szó előtagját, azaz megmarad a kiindulósó eleje vagy vége. Ezeket a származékszókat néha toldalékolják is.

KIS TAMÁS csak a szóeleji csonkítást tekinti ebbe a típusba tartozónak:

nyuci 'anyám', *caj* 'bicikli', *rica* 'pattogatott kukorica', *rándulás* 'kirándulás', *só* 'testvér', *takizik* 'cselezik', *ció* 'injekció'.

2. 1. 3. 3. 2. Szórövidülés

„A sűrűn használt szavakat, főleg az emphatikus értékűeket (indulatszókát, címeket, köszönésformákat stb.) olykor öntudatlanul is rövidebbre csiszoljuk, kopatjuk” (MMNyR. I, 467). A magyar nyelvtörténet egyetemi tankönyve is hozza a szórövidítést, és megjegyzi, hogy a szórövidítés gyakran összekapcsolódik szóképzéssel. A „Magyar grammatika” már a szórövidülés és továbbképzése címszó alatt tárgyalja ezt a szóalkotási módot.

A szórövidítés úgy jön létre, hogy a beszélők, egy gyakran használt hosszabb kifejezést megrövidítenek. A megrövidített formát gyakran képzik is. (KIS TAMÁS rendszerében a rövidítés a szó vagy a morféma utolsó szótagát érinti.)

bagzik 'dohányzik', *analfusz* 'analfabéta', *szani* 'szanatórium', *vadi új* 'vadonat új', *kösz* 'köszönöm', *prof* 'professzor', *rágó* 'rágógumi', *eltáv* 'eltávozás', *gyaktér* 'gyakorlótér', *gyalagyú*, *gyalásó* 'gyalogsági ásó', *sikakefe* 'sikáló kefe', *Villany leó!* 'Villanyt leoltani!', *öreg csosz* 'öregkatona', *szás* 'százados', *ales* 'alezredes', *dipó* 'diplomata táska', *szitu* 'szituáció', *tesi* 'testnevelés', *vili* 'villamos'

2. 1. 3. 3. 3. Gyorsbeszéd előidézte rövidülés

2. 1. 3. 3. 4. Egyszerejtés (haplológia)

A MMNyR. részletezi az egyszerejtés kategóriáját a szóalkotás ritkább módjai alatt, de többi grammatika nem említi. „Az egyszerejtés (haplológia) abban áll,

hogy az egymás után következő, azonos vagy igen hasonló szórészek, hangcsoportok közül olykor csak az elsőt (a hangsúlyosabbat) ejtjük ki, s már az a benyomásunk, hogy több szótagú szavak esetleg társadalmi érvénnyel megrövidülhetnek” (MMNyR. I, 467).

2. 1. 3. 3. 5. Szóösszerántás

Ezek a szóalkotásmóddal két szóból úgy hozunk létre egy harmadikat, hogy a két szó részeit illesztjük össze.

2. 2. Jelentésbeli szóalkotás

A hagyományos nyelvtanok nem különítenek el ilyen szóalkotási módot, míg az általam vizsgált szlengtanulmányoknak szinte mindegyike használja a jelentésbeli szóalkotást. Először PAPP ISTVÁNNál jelenik meg ez szóalkotási mód. A következőkkel támasztja alá a jelentésbeli szóalkotás szükségességét: „A szónak két funkcionális tényezője van: a név (hangsor) mint külső, formai tényezőt és képzet vagy fogalom mint belső tartalmi tényező. A külső szóalkotás különféle eljárás módjai esetén az új szót rendesen készen kapjuk, teljes funkcionális formáltságával kölcsönözzük át egy idegen, illetőleg más nyelviségből. Ezzel szemben a belső szóalkotásnak egyik módja abban áll, hogy az anyanyelvi szókészlet körén belül maradunk, s a már meglévő szavak funkcionális szerkezetének meghatározott változtatása, eltolódása, azaz jelentésbeli átértékelése útján, tehát alakítási változtatás nélkül hozunk létre új szót, amely új képzet, fogalom vagy emocionális élmény kifejezésére alkalmas” (PAPP 1963: 8).

KIS TAMÁS A hangalaki szóalkotás tanulmányán érezhető PAPP ISTVÁN hatása, mint azt már korábban is megjegyeztem. KIS átveszi a jelentésbeli szóalkotás csoportját. Kiemeli azonban, hogy az általa fölvezetett három nagy szóalkotási mód együtt vesz részt az új szavak létrehozásában: azaz a morfológiai és a hangalaki szóalkotás mindig együtt jár a jelentésbeli szóalkotással. Előfordul azonban a fentiekkel ellentétes vélemény is. MATIJEVICS A vajdasági diáknyelv szótárában nem tekinti szóalkotásmódnak a jelentésbeli szóalkotást, mivel már meglévő értelmes szót használ fel.

2. 2. 1. Jelentésbeli szóalkotás a denotatív jelentésben bekövetkezett változás alapján

2. 2. 1. 1. Névadás

A szlengről szóló tanulmányokban ritka szóalkotási módként van számon tartva. SZABÓ EDINA szerint ilyenkor nincs közvetlen előzménye a keletkezett szónak. Hangutánzó, hangulatfestő szavak keletkeznek névadással.

„A szó két fő tényezője – a név és a képzet – szoros kapcsolatban áll egymással. Ez a kapcsolat egyfelől asszociációs, azaz a begyakorlás következtében a név és a képzet közt társítás jön létre, tehát a kettő összetartozásának érzése; másfelől a kapcsolat funkcionális, amennyiben az egyik tényező aktualizálódása maga után vonja a másik tényező megvalósulását. A névadásnak két módja van. Egy adott hangsor azért rendelhetünk valamely tudattartalomhoz (képzet), mert a kettő közt hangzásbeli hasonlóságot veszünk észre. (...) A név és a képzet közti kapcsolat lehet továbbá érintkezési: valamely hangsor azért rendelünk egy meghatározott jelenségről alkotott képzetünkhöz, mert úgy tapasztaljuk, hogy az illető jelenség és a megfelelő hangsor egyszerre vannak adva mások beszédaktusa alkalmával, vagy a gyermeki nyelvtanulás esetén a beszélő életkörében.” (PAPP 1963: 9).

Akemált 'fogva tartott rab', *lekoccol* 'elmenekül, megszökik', *vekeckedik* 'bántalmaz, megver', *buff* 'ágyú', *susmus* 'öregkatona', *ürübürü* 'öregkatona', *amandavek*, *butt* 'annyi, vége, nem lehet segíteni rajta', *pukkanacs* 'mérgező tanár', *pusszantyú* 'csók', *pitty-potty* 'baj, probléma'

2. 2. 1. 2. A jelentés terjedelmének változása

2. 2. 1. 2. 1. Jelentésbővülés

„A jelentés terjedelmének változása is lehetőséget ad újabb szlengszó keletkezésére. Jelentésbővülésről beszélhetünk abban az esetben, ha a szó elsődleges jelentéséhez társul valamilyen mögöttes jelentés, amit csupán a szlenghasználók érzékelnek.” (SZABÓ 2005)

Egyszerűbben: jelentésbővülésről akkor beszélünk, ha a jelentésváltozás során a kiindulósó jelentésének terjedelme bővül.

Rokk 'zene', *tirpák* 'szabolcsi', *nyomat* 'gyakran vagy intenzíven csinál valamit', *Csillag* 'a szegedi börtön elnevezése', *kuli-guli* 'zene', *király* 'vezető állást betöltő személy'

2. 2. 1. 2. 2. Jelentésszűkülés

Az előbbi csoport ellentéte, mert a jelentésváltozás során a kiindulósó jelentésének terjedelme szűkül.

Barakk 'több személyes épületsor', *főnök* 'közvetlen parancsnok', *konyha* 'gulyáságú', *sereg* 'Magyar Néphadsereg', *szolgálat* 'alegység-ügyeletes(i szolgálat)', *megmagyaráz* 'valamilyen (általános parancsnoki) kijelentéshez véleményt fűz', *népművelés* 'irodalom', *motyó* 'táska'

2. 2. 1. 3. Jelentésváltozás a valóság-elemek érintkezése és hasonlósága alapján

2. 2. 1. 3. 1. Névátvitel a denotátumok hasonlósága vagy érintkezése alapján

2. 2. 1. 3. 1. 1. Hasonlósági névátvitel (metafora)

A hasonlósági névátvitel a szleng egyik legproduktívabb szóalkotási módja. Ennek okát minden bizonnyal a szleng emocionális töltésében kell keresni: *birtok*, *préri*, *sztyeppe* 'gyakorlótér'; *bivalyfej* 'feketekávé'; *fóka* 'felmosórongy'; *fókaszír* 'cipőpaszta'; *fűtő* 'töltőkezelő' (a lövedéket rakja a csőbe); *helybenjárás* 'laktanyafogság' (nem hagyhatja el a laktanyát); *kaptár* 'fogda'; *mackótál* 'összefagyott hidegtál'; *malac* 'ágyúlövedék'; *nyúl* 'lövész' (mert sokat fut); *szájkosár* 'gázálc'; *dezodor* 'moslékszallító lovaskocsi'; tulajdonnévből származó metaforák: *basztíj*, *szingszing*, *tower* 'fogda'; *rodézia*, *csikágó*, *kocsedó*, *kamcsatka*, *kambodzsa* 'verekedés; kitolás'; *havai* 'pihenés; meleg' (KIS 1991: 27–8); *búzakalász-sörényű*, *klotyólehúzó* copfos; *neveli a kengurut* gyesen van; *kék hernyó* csuklós busz; *pörgettyű* nyelv; *gitárnyakú* hosszú nyakú; *liliomszemű* kancsal; *mandarintál* melltartó; *akadémia* 'börtön' [ti. a bűnözők itt sokat tanulnak egymástól.]; *kagyló* 'fül'; *cerka* 'láb'; *plató* 'emeletes ágy felső része a zárkában'; *polc* 'emeletes ágy felső része a zárkában'; *felsőpolc* 'emeletes ágy felső része a zárkában'; *magasles* 'emeletes ágy felső része a zárkában'; *alsópolc* 'emeletes ágy alsó része

a zárkában'; *bikatej* 'feketekávé, cikória kávé'; *bivalytej* 'feketekávé'; *póráz* 'rabvezető szíj'; *karperec* 'bilincs'.

A jól mutatja a szleng metaforagazdagságát az a tény is, hogy pusztán az 'elég-telen'-re több tucatot használ a diákszleng (vö. SZIKSZAINÉ 2001).

2. 2. 1. 3. 1. 2. Érintkezési névátvitel (metonímia)

Bakelit 'telefon'; *csülöküti* 'konyhai ügyeletes tiszt'; *kékcsempés* 'fogda'; *hadtáp* 'konyhamunkások' (← *hadtáp* 'konyhai kisegítő munka'); *lövegcső* 'nagyorrú' (← *lövegcső* 'nagy orr'); *manci* 'sofőr' (← 'Rába Mann teherautó'); *cirok* 'seprű' (KIS 1991: 28); HOFFMANN OTTÓ szerint térbeli érintkezés: *hátszélben született* 'elálló fülű'; *olimposz* 'tanári szoba'; *kipufogó* 'fenék'; *fenékgig ér a homloka* 'kopasz'; *gyökér* 'alacsony'; *mellékvágányol* 'sikkaszt'; – időbeli érintkezés: *télapószakáll* 'szakállforma'; *veterán csaj* 'öreglány'; *atomkori fénykaszli* 'iskolai tévé'; *visszatapsolták* 'megbukott'. *döntetlen* 'illemhely' [← 0 : 0]; *háromárbocos rum* [A rumos üveg címkéjén látható hajóról]; *hárombetűs* 'fogvatartott' [← *s + i + t (tes)*]; *deles* 'ebéd' [← az óramutatók állásából]; *duplavé* 'áruló' [← a *wamzer* írásban gyak. *wamzer*-ként szerepel]; *iksz* 'tíz' [← római *X*]; *meredtszemű* 'öt-száz forint(os bankjegy)' [Ady Endre arcképéről, ami a régi bankjegyen volt látható]; *nullásbüfé* 'illemhely'; *döntött (fekvő/fektetett) nyolcas* 'életfogytiglani börtönbüntetés'[A végtelen ∞ jeléből].

2. 2. 1. 3. 2. J e l e n t é s á t v i t e l a jelek hasonlósága vagy érintkezése alapján

2. 2. 1. 3. 2. 1. Hasonlósági jelentésátvitel

A szavak hangalakjának hasonlósága alapján: *bukta* 'ágyú' (<: *buff*); *cénápolyi* 'C kategóriával besorozott katona'; *gyopár* 'újonc' (<: *kopár*); *kétdekás* '2 dl-es szeszes ital'; *szivacs*, szivattyú 'kitolás, szívás'; *kolbászol* 'cselleng' (<: kóborol); *célakás* 'zárka' [< *cella*]; *csékatégoriás* 'másokat kiszolgáló, megalázott fogvatartott'[*cs* ← *csicska*]; *csészolgálatos* 'másokat kiszolgáló, megalázott fogvatartott'[*cs* ← *csicska*]; *csőrmester* 'őrmester'; *fatörzs* 'főtörzs'.

2. 2. 1. 3. 2. 2. Érintkezési jelentésátvitel

A szavak mondatbeli érintkezése alapján: *beönt*, *beszór* (ti. valamilyen takarítószert a körletbe, rá vizet önt, és ezt) 'feltakaríttatja'; *időszak* 'újoncok' (<: első

időszakosok); *kategóriás* 'C kategóriás'; *penge* 'kiváló' (<: *penge* stoki, azaz a katonai ülőkére vékonyan ráhajtogatott ruha); *szív* 'kitolásban van része' (a *szívja* a faszt szerkezetből); *csajkafelvarrás* 'az újonnan börtönbe került fogvatartott egyféle ugratása'; *csillagrúgató* 'a büntetésüket kezdők durva ugratása'; *felsakkoz* 'felmos'; *kiöntés* 'az újonnan börtönbe kerülőt úgy fogadják zárkatársai, hogy egy vödör vizet kiöntenek a zárkába, és azt az új személynek fel kell mosnia.'; *őrültúr* 'fegyőr' [< ör úr]; *rabó* 'rabszállító autó'; *seprűhúzás* 'az újonnan börtönbe kerültek próbatétele'.

2. 2. 1. 3. 2. 3. Szinonimás csere

Ennek a szóalkotás módnak a példáin jól látszik, hogy az asszociációknak milyen fontos szerepe van a szlengszavak keletkezésében. Egy-egy szó köznyelvi jelentése gyakran aktivizálja a szóval mezőösszefüggésben lévő más kifejezéseket is, amelyek aztán az eredeti szó szlengbeli jelentését felvéve annak helyébe léphetnek; vö.: *csellós* 'konyhai munkás' → *csellista*, *hegedűs*, *melódiás*, *muzsikus*, (*cselló*)*művész*, *zenész*; *zenél* 'konyhai munkát végez' (<: *csellózik*); *csupor*, *padlóváza* 'hülye' (<: *köcsög*); *csukda* 'fogda'; *amfóra* 'homoszexuális férfi, aki közöskor a női szerepet alakítja' [< köcsög]; *kamionos* 'szabolcsi ember' [← *tirpák*: *TIR* 'nemzetközi kamionjelzés']; *karát* 'arany'; *népművészeti/szépítőművészeti agyagedény* 'homoszexuális férfi, aki közöskor a női szerepet alakítja' [< köcsög]; *vudu* 'pszichológus' [← *vudu* 'afrikai eredetű vallás, varázslás'; < nagysáman 'pszichológus']; *zaccos* 'különösen veszélyes (fogvatartott)' [< kávé 'különösen (köz)veszélyes elítelt'].

2. 3. Morfológiai (alaki) szóalkotás

A morfológiai szóalkotás kérdéseiről nem szükséges bővebben értekezni, hiszen az idetartozó két fő szóalkotási mód, a szóképzés és a szóösszetétel részletesen és alaposan kidolgozott területe a kérdéskörnek. Ebben a témakörben a hagyományos nyelvtanokhoz képest semmiféle újítással nem álltak elő a szlenget vizsgáló írások. KIS TAMÁS katonai szlengszótárának rendszerezése alapján (1991: 29–31), kiegészítve további példákkal, a következőkben foglalhatjuk össze a szóalkotási főtípus fontosabb eseteit:

A) Szóösszetétel.

1. Szerves összetételek

a) Alárendelők: *sportgiliszta* 'sovány ember'; *túlélőkészlet* 'iskolátáska'; *miniszterképző* 'egyetem'; *sportgiliszta* 'sovány férfi'; *ifaszelep* 'női mell'; *pisisház* 'óvoda'; *parfisbűvölő*, *padlónyáló* 'takarítónő'; *nikotincsutka*, *tüdőropi*, *rákszál* 'cigaretta'; *mákfelhő* 'szerencse'; *seggdugas*, *harmatfitty*, *zsebpiszok*, *hónaljciruló* 'alacsony, kis termetű ember'; *bokorugró* 'lövész'; *sokatszívott* 'öregkatona'; *fagatya*, *tundrabugyi* 'vattás nadrág'; *kondértündér*, *konyhamalac* 'szakács'; *kupola/toronynyúl* 'irányzó'; *mesterhármás* 'WC-mosdó-zuhanyzó' (mert „mestermunka” feltakarítani); *kotonkabát* 'vegyszermentes köpeny'; *inkubátorszőkevény* 'kistermetű'; *fókavadászat* 'felmosórongy-keresés'; *négerverejték* 'kóla' v. 'kávé'; *nyuszibulldózer* 'gyalogági ásó'; *nyusziseriff* 'lövész parancsnok'; *szöcskerét* 'gyakorlótér'; *vízilóbölcső* 'kimélyedt közepű ág'.

Az ide sorolható szavak egy része a személyneveket akarja utánozni: *gumigyurka*, *gumigyuszi* 'másodidőszakos katona'; *gyohaberci*, *kopár-koparovics-koparov*, *kopteriván*, *soknapújóska* 'újonc' stb.

b) Mellérendelők: *takanyanya* 'hivatalsegéd'; *dirigizi* 'igazgató'; *lótífuti* 'az ügyeletes tiszt írnoka'; *csilivili* 'kifényesített' (pl. cipő); *heppabungi* 'lazsálás'; *szopás-szívás*, *szopatás-szivatás* 'kitolás'.

Ikerítés: *glottiflotti* 'tornanadrág'; *cucimuci* 'felszerelés' (< cucc); *sikamika*, *surumuru* 'felmosás, sikálás'.

2. Szervetlen összetétel: *szakadj-meg-vezető* 'szakaszvezető'.

B) Szóképzés. A szlengnek speciális, más nyelvváltozatban nem használt képzője nincs (vö. BÜKY 1974). A gyakori képzők közül külön figyelmet érdemelnek a kicsinyítő képzők. A kicsinyítő képzővel alakult szavakban gyakori a tő csonkulása is.

1. Névszóképzők (deverbálisak):

-ó, -ő: *lebuktató* 'ellenőrző'; *csilingelő* 'kerékpár'; *törlő* 'radír'; *köhögő* 'géppisztoly'; *kaparó* 'gyalogági ásó'; *surrano* 'bakancs'; *ringató* 'terepimitátor'; *futkosó* 'katonai börtön'.

(denominálisak):

-a: *fiza* 'fizika'

-*ci*: *papuci*, *apci* 'apa'; *moci* 'kismotor'; *mellci* 'melltartó'; *naci* 'nadrág'; *manci* 'Rába Mann teherautó'; *surci* 'bakancs'; *kopci* 'újonc'.

-*csi*: *pulcsi* 'pulóver'; *babcsi* 'bab'; *bikcsi* 'jó' (< *bika*); *kimarcsi* 'kimaradás'; *zacszi* 'zászlós'; *kopcsi* 'újonc'.

-*csó*: *kopcsó* 'újonc'.

-*da*, -*de*: *gyötrelde* 'feleltetés'; *bömbölde* 'rádió'.

-*i*: *jogsi* 'jogosítvány'; *prosti*, *ribi* 'rossz erkölcsű nő'; *papi* 'apa'; *bizi* 'bizonyítvány'; *ovi* 'óvoda'; *broki* 'hímvesző' (< ?*bráner*); *bungi* 'búvóhely' (< *bungalló*); *futi* 'katonai börtön'; *gyopi* 'újonc' (< *gyopár*); *höki* 'harckocsi'; *kopri* 'újonc' (< *kopár*); *kotri* 'fogda' (< *kóter*); *obi* 'kitolás' (< *oboa*); *örmi* 'örmester'.

-*inger*: *kopinger* 'újonc'; *tápinger* 'előfelvételis'.

-*kó*: *kimarkó* 'kimaradás'; *szecskó* 'újonc' (< *szecska*); *szeszko* 'alkohol'.

-*nyó*: *kopirnyó* 'újonc'.

-*ó*: *smiró* 'újonc' (< *smirgli*); *skuló* 'lövedék'.

-*si*: *miksi* 'télikabát' (< *mikádó*); *gyaksi* 'gyakorlat'.

-*asz*, -*esz*: *sivasz* 'újonc'; *csocsesz* ('öreg cs.' 'öregkatona' < *csocsó*); *pálesz* 'pálinka'; *brokesz* 'hímvesző'.

-*sz*: *fogszi* 'fogda'; *kopszi* 'újonc'; *szakszi* 'szakaszvezető'.

-*u*: *sipu* (< *síp*), *gyiku* (< *gyík*) 'újonc'; *pusku* 'puska'.

-*usz*: *gyengusz* 'gyengélkedő'.

-*s*: *csellós* 'konyhamunkás'; *felsőágyas* 'újonc'; *infrás* 'szemüveges'; *kilós* 'százados'; *kőbaltás* 'laktanyai fodrász'; *pizsamás* 'tábornok'; *tyúkbeles* 'telefonos'; *krumplivirágos* 'tisztes'.

-*ú*, -*ű*: *ezernapú*, *riadtszemű* 'újonc'; *pirosszemű* 'lövész'; *stabifülű* 'nagyfülű'; *kolbászarcú* 'ellenszenves'.

Nem gyakori, de azért jól kimutatható, hogy egyes képzők eredeti funkciójukon túl a képzett szónak valamely fogalmi csoportba sorolását, hasonló jelentésű szavak közé illesztését is elvégzik. Egy szombathelyi szakasz nyelvében például az ételnevek -*csi* képzőt kaptak (*babcsi*, *kakcsi*, *szalszi*). Ennél nagyobb körben fordul elő a -*kó* képző 'szeszes ital' jelentést is hordozva: *denkó*, *repkó*, *spirkó*

'denaturált-, illetve repülőszeszéből, spirituszból hígított ital'; *vegykó* 'vegyes-pálinka'; *szeszkó* 'szeszecital'.

2. Igeképzés.

-l: *dumál* 'beszél'; *csövel* 'pisil'; *rajol* 'nagyképüsködik'; *eltaknyol* 'elesik'; *moslékol* 'eszik'; *brekkel* 'békaugrásban jár'; *kiidegel* 'felidegesít'; *felkócol* 'felmos'.

-z: *górézik*, *rajkózik* 'nagyképüsködik'; *csőrőzik*, *smacizik* 'csókolózik'; *(be)stokizik* 'a stokira a ruhát (rá)hajtogatja'; *beszódáz*, *beultráz* 'takarítószert szór szét'; *csellózik* 'konyhai munkát végez'; *fókázik* 'felmos'; *ráhátékáz* 'a hiány megtérítéséről jegyzőkönyvet vesz fel'; *topázik* 'ügyetlenkedik'.

-int: *kimarcsint* 'kimaradásra megy'; *hesszint* 'pihen'.

6. Összegzés

Dolgozatomban megpróbáltam egy olyan szóalkotási modell vázát felrajzolni, amely alkalmas az élőnyelvi, naponta születő új szavak leírására is. Ehhez első sorban a szakirodalomban előforduló ötleteket próbáltam meg témavezetőmnek a hangalaki szóalkotás kapcsán felvetődött gondolataimhoz illesztve és szlengpéldákon keresztül illusztrálva egy egységes rendszerben összefoglalni. Jól tudom, hogy az idő rövidegsége és a munkára fordítható szakaszainak töredékessége (hiszen levelező hallgatóként, munka mellett kellett feladatokat végezni) miatt nem sikerült tökéletesen koherens és minden ízében végiggondolt dolgozatot készítenem. Azonban talán azt sikerült bemutatnom, hogy a hagyományos grammatika keretein belül is sikeresen meg lehet újítani a szóalkotás módok leírását, ha leírásunk kereteit megújítjuk.

Összegezve a dolgozatomat, azt mondhatom, hogy a hagyományos grammatikák igen szűken értelmezik a szóalkotást. A száz évvel ezelőtt kialakított rendszeren nem sokat változtattak az újabb nyelvtanok sem. Az első jelentős változás PAPP ISTVÁNNál észlelhető, aki gyökeresen eltér a hagyományos grammatikák rendszerétől azáltal, hogy nem szűkíti le a szóalkotást a morfológiára, ezáltal nem szakítja szét a szóra egyszerre jellemző alaki és jelentésbeli jegyeket.

A korábbi morfológiai szóalkotás mellé indokoltnak látom fölvenni a KIS TAMÁS által bevezetett hangalaki és jelentésbeli szóalkotást mint új szóalkotás módokat, hiszen e három szóalkotási főtípus együtt vesz részt az új szavak keletkezésében, ezáltal csak így lehet teljes a rendszer.

Dolgozatomban a szóalkotással foglalkozó nyelvtanaink kategóriáit megtartva, helyenként módosítva és néhol kiegészítve alkottam meg rendszeremet. Rendszerem alapvető különbsége a hagyományos grammatikákhoz képest a főbb csoportoknál jelentkezik. A grammatikák három fő csoportot tartanak számon: szóképzés, szóösszetétel és a szóalkotás ritkább módjai.

Ehhez képest én PAPP ISTVÁN véleményével egyetértve alkalmazom a külső és belső szóalkotás kategóriáit, mint két fő csoportot.

A külső szóalkotással a hagyományos grammatikák nem foglalkoznak, ezt a kategóriát PAPP ISTVÁN veszi fel először rendszerébe, de a külső szóalkotás terminussal találkozunk a nyelvtörténeti munkákban és a szlenget kutató munkákban is.

A belső szóalkotásmódon belül természetesen helyet kap a szóképzés és a szóösszetétel, de megszüntetem a bizonytalanságot sugalló ritkább szóalkotásmódok kifejezést.

A belső szóalkotásmódon belül három csoportot különböztetek meg: hangalaki, jelentésbeli és morfológiai szóalkotás.

A belső szóalkotáson belül a hagyományos nyelvtanok által is említett csoportokat is tárgyalom sajátos felosztásban. Mit is értek ezen? Nyelvtanaink ritkább szóalkotásmódjain belül található altípusokat és megtartom, de egy másfajta rendszerbe illeszttem bele. Például a hagyományos grammatikák az ikerítést a szóösszetétel egyik altípusaként tartják számon. Az én rendszeremben az ikerítés a belső szóalkotáson belül a hangalaki szóalkotás egyik altípusának változata. Továbbá a mozaikszavak besorolása is másképp történik. A grammatikák a mozaikszavakat a ritkább szóalkotási módokon belül tárgyalják, míg én a belső szóalkotáson belül a hangalaki szóalkotás egyik altípusának módozataként említem.

Nem maradhat válasz nélkül az a dolgozatom elején feltett kérdés sem, hogy vajon a szóalkotás általános kérdésein túl a szlengre vonatkoztatva is várhatók új eredmények, amelyekből talán pontosabb választ remélhetünk azokra a kérdésekre, hogy van-e a szlengnek saját szóalkotása, vagy valóban a nyelv általában meglévő eszközeit használja fel, illetve hogy vannak-e szlengképzők és egyéb, csak a szlengre jellemző szóalkotásmódok.

Munkám végére érve úgy látom, semmiféle különleges, csak a szlengre jellemző szóalkotási móddal nem találkoztam. (De azért az *-esz* és az *-er* végű becézett szóalakokról vö. FÜKÖH–RUNG 2005.) Csak azt mondhatom, amit KIS TAMÁS már tizenöt éve leírt: „szlengnek nincs önálló nyelvtana, eltérései leginkább bizonyos mennyiségi mutatókkal, azaz például egyes képzők, szóalkotásmódok gyakoriságával, jellegzetes mondatfűzési formák kedveltségével jellemezhetők, melyek feltérképezésére a statisztikai feldolgozás volna a legalkalmasabb, ha volnának viszonyítási alapul használható köznyelvi felméréseink” (1991: 11).

Irodalom

- ANDRÁSSY KÖVESI MAGDA (1953): Képzőtanulmányok a Sopron megyei nyelvjárásokból. *Magyar Nyelvjárások*, 2: 71–106.
- BÁRCZI GÉZA (1932): *A „pesti nyelv”*. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 29. sz.) Budapest.
- BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN (1982): *A magyar nyelv története*. Bp.
- CSIKÓS KRISZTINA (1999): *Heroinból kukac? Szóalkotásmódok a magyarországi kábítószer-fogyasztók szlengjében*. (Szakdolgozat). Szeged.
- D. BARTHA KATALIN (1958): *A magyar szóképzés története*. (Magyar történeti szóalaktan II.) Budapest.
- D. BERENCSI MARGIT (1995): Egyéb szóalkotási módok: rövidítés, rövidítés képzéssel és továbbképzéssel. In: *Anyanyelvi nevelés — embernevelés. (Országos anyanyelv-oktatási napok. Eger, 1994. július 4–7.)* Szerk. SZENDE ALADÁR. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 198. sz. Budapest. 197–200.
- DUMAS, BETHANY K.–LIGHTER, JONATHAN (2002): Nyelvészeknek való-e a szleng szó? In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA és KIS TAMÁS. Szlengkutatás 4. sz. Debrecen. 277–91.
- FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA szerk. (1999): *Mi a szleng? (Tanulmányok a szleng fogalmáról)*. Szlengkutatás 3. sz. Debrecen.
- FÜKÖH BORBÁLA–RUNG ANDRÁS (2005): Az *-esz* és az *-er* végű becézett szóalakokról. (Új morfológiai jelenségek a magyar nyelvben). *Nyelvtudomány*, 1: 115–130.
- HOFFMANN ISTVÁN (1993): *Helynevek nyelvi elemzése*. Debrecen.
- HOFFMANN OTTÓ (1996a): *Mini-tini-szótár. (A mai magyar diáknyelv szinonimaszótára)*. Pécs.
- HOFFMANN OTTÓ (1996–1997): Szóalkotási módok a 10-14 évesek ifjúsági nyelvében. *Magyar Nyelvőr*, 120: 294–301, 121: 290–309.
- HORVÁTH LÁSZLÓ (1998): Egy „tininyelvi” szógyűjtemény hibáiról. *Magyar Nyelvőr*, 122: 418–26.
- JELISZTRATOV, VLAGYIMIR (1998): *Szleng és kultúra*. (Szlengkutatás 2. sz.) Debrecen.
- JUHÁSZ JENŐ (1928): A denominális *-sz > -c* névszóképzőről. *Magyar Nyelv*, 24: 104–8, 197–9.
- JUHÁSZ JENŐ (1932): Az *-ész* képzőről. *Magyar Nyelv*, 28: 221–4.
- KÁROLY SÁNDOR (1970): *Általános és magyar jelentéstan*. Budapest.
- KIEFER FERENC szerk. (2000) *Strukturális magyar nyelvtan. 3. kötet. Morfológia*. Budapest.
- KIS TAMÁS (1988): Néhány szó a szóalkotásról. *Igaz Szó*, 33/10 (1988. október): 32.
- KIS TAMÁS (1991): *A magyar katonai szleng szótára (1980–1990)*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 60. sz. Debrecen.
- KIS TAMÁS (1995): A magyar szlengszótárak. *Magyar Nyelvjárások*, 32: 79–94.
- KIS TAMÁS (1996): *A magyar szlengkutatás bibliográfiája*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 68. sz. Debrecen.
- KIS TAMÁS (1997): *Szemponatok és adalékok a magyar szleng kutatásához*. In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Szerk. KIS TAMÁS. (Szlengkutatás 1 sz.) Debrecen. 237 – 96.
- KIS TAMÁS (2000): A magyar fattyúnyelv kutatói. *Magyar Nyelvjárások*, 38: 251–62.
- KIS TAMÁS (2002): A hangalaki szóalkotás. In: *Köszöntő kötet B. Gergely Piroska tiszteletére*. Szerk. GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ–KOVÁCS MÁRIA. (A Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1.) Miskolc. 104–7.
- KIS TAMÁS szerk. (1997b): *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Szlengkutatás 1. sz. Debrecen.
- KOVALOVSKY MIKLÓS (1977): *Nyelvfejlődés — nyelvhelyesség*. Budapest.

- KÖVECSESZ ZOLTÁN (1997): Az amerikai szleng. In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Szerk. KIS TAMÁS. Szlengkutatás 1. sz. Debrecen. 7–39.
- LACZKÓ GÉZA (1907): *Játszi szóképzés*. Nyelvészeti Füzetek 49. sz. Budapest.
- LADÁNYI MÁRIA (1998): Szabálykövető és szabályszegő kreativitás a szóképzésben: nem uzuális szavak a beszélt és a költői nyelvben. In: *Nyelv, stílus, irodalom. (Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára)*. BAŃCZEROWSKI JANUSZ, HAN ANNA, KASSAI ILONA, NYOMÁRKAY ISTVÁN közreműködésével szerkesztette ZOLTÁN ANDRÁS. Budapest. 344–52.
- LADÓ JÁNOS (1976): Ismertebb szóalkotásmódjaink és értékelésük. In: *Mai magyar nyelvünk*. Szerk. GRÉTSY LÁSZLÓ. Budapest. 9–16.
- LIELI MARIANN (1996): Szóalkotásmódok a finn szlengben. (Szakdolgozat). Debrecen. Megtalálható a DE Magyar Nyelvtudományi Intézetének könyvtárában, jelzete: K. 1189.
- MAROSITZ KRISZTINA (1998): *Szóképzés a francia és a magyar szlengben*. (Szakdolgozat). Debrecen. Megtalálható a DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézetének könyvtárában, jelzete: K. 1219.
- MATJEVICS LAJOS (1969): A játszi szóképzés a vajdasági diáknyelvben. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, 1. sz. (I. évf., 1969. szeptember) 55–61.
- MATJEVICS LAJOS (1972): *A vajdasági magyar diáknyelv*. Újvidék.
- MG. = KESZLER BORBÁLA szerk. (2000): *Magyar grammatika*. Budapest.
- MIZSER LAJOS (1972): A diáknyelv témakörei. *Magyar Nyelvőr*, 96: 285–6.
- MIZSER LAJOS (1980): A szóalkotás néhány ritkább módja. In: *A magyar nyelv grammatikája. (A magyar nyelvészek III. nemzetközi kongresszusának előadásai)*. Szerk. IMRE SAMU–SZATHMÁRI ISTVÁN–SZÜTS LÁSZLÓ. Nyelvtudományi Értekezések 104. sz. Budapest. 571–4.
- MMNY. = BENCÉDY JÓZSEF–FÁBIÁN PÁL–RÁCZ ENDRE–VELCSOV MÁRTONNÉ (1968): *A mai magyar nyelv*. Budapest.
- MOLNÁR CECÍLIA (2004): Szenvedő szerkezet. *Szabad Váltakozók 1*.
<http://www.szv.hu/kritika/szenvedo-szerkezet>
- NÁDASDY ÁDÁM (2002): Besír, beröhög. *Magyar Narancs*, 14/34 (2002. augusztus 22.) = NÁDASDY ÁDÁM: *Ízlések és szabályok*. Budapest, 2003. 285–8.
- NyKk. = *Nyelvművelő kézikönyv*. I–II. Főszerkesztő: GRÉTSY LÁSZLÓ és KOVALOVSKY MIKLÓS. Bp., 1980, 1985.
- PAPP ÉVA (1991): *A diáknyelv szóalkotásmódjainak vizsgálata*. (Szakdolgozat). Debrecen. Megtalálható a DE Magyar Nyelvtudományi Intézetének könyvtárában, jelzete: K. 1091.
- PAPP ISTVÁN (1963): A szóalkotás problémái. *Magyar Nyelvjárások*, 9: 3–31.
- PARTRIDGE, ERIC (2002): A szleng ma és tegnap. In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA és KIS TAMÁS. Szlengkutatás 4. sz. Debrecen. 17–26.
- PÉTER MIHÁLY (1999): „Húsz év múlva” (Régebbi és újabb gondolatok a szlengről). In: *Mi a szleng? (Tanulmányok a szleng fogalmáról)*. Szerk. FENYVESI ANNA, KIS TAMÁS, VÁRNAI JUDIT SZILVIA. Szlengkutatás 3. sz. Debrecen. 25–39.
- PÉTER MIHÁLY (2001): Képalakítás a szlengben. In: *Hungaro-Slavica 2001. (Studia in honorem Iani Bańczerowski)*. Adiuvantibus S. RÁDULY, A. ZOLTÁN et I. KÁLMÁN editionem curante P. PÁTROVICS regidit ISTVÁN NYOMÁRKAY. Budapest. 212–7.
- PUSZTAI FERENC (1998): Új szóalkotásaink szóhangulata. In: *Nyelv, stílus, irodalom. (Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára)*. BAŃCZEROWSKI JANUSZ, HAN ANNA, KASSAI ILONA, NYOMÁRKAY ISTVÁN közreműködésével szerkesztette ZOLTÁN ANDRÁS. Budapest. 468–71.
- RÁCZ ENDRE–TAKÁCS ETEL (1983): *Kis magyar nyelvtan*. Budapest.
- ROBERTS, PAUL (2002): A szleng és rokonai. In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA és KIS TAMÁS. Szlengkutatás 4. sz. Debrecen. 131–40.
- SIMONYI ZSIGMOND (1895): *Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon*. BALASSA JÓZSEF közreműködésével. Első kötet. Budapest.

- SZABÓ EDINA (2005): *A mai magyar börtönszleng (1996–2005)*. Doktori értekezés. Debrecen, 2005.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA (1993): *Az ikerítés helye, szerepe, szabályszerűségei amagyar nyelvben*. MNyTK. 197. sz. Budapest.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA (2001): A diákszleng metaforái az „elégtelen”-re. In: *A metafora grammatikája és stilisztikája. (Tanulmánykötet a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtudományi Tanszéke által 1999. október 11–12-én rendezett konferencia előadásaiából)*. Szerk. KEMÉNY GÁBOR. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához X.). Budapest. 273–80
- SZŰTS LÁSZLÓ: Szóalkotásmódok a jassznyelvben. In: *Nyelvtudományi Értekezések 58. sz.* Budapest. 310–4.
- TENDER, TÖNU, Az észtl szleng és kutatása. In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Szerk. KIS TAMÁS. (Szlengkutatás 1. sz.). Debrecen, 1997. 91–119
- TOMPA JÓZSEF szerk. (1961): *A mai magyar nyelv rendszere. (Leíró nyelvtan)*. I. kötet. Budapest.
- VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS szerk. (2002): *A szlengkutatás 111 éve*. Szlengkutatás 4. sz. Debrecen.
- ZOLNAI BÉLA: A nyelvalkotás eszközei. (Értékelő szavak). In: *Nyelvtudományi Értekezések 38. sz.* 200–13.
- ZOLNAY VILMOS–GEDÉNYI MIHÁLY (1945–1962): *A magyar fattyúnyelv szótára*. I–XXIV. füzet. (Kézirat). Budapest. 1945–1962, 1967.